

Міністерство освіти та науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД НЕДЕРЖАВНИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У
СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

студентки VI курсу
групи СРм-1-24-1.4з
другого (магістерського) рівня вищої
освіти

Нємцової Альони Сергіївни

Науковий керівник:
Дуля Аліна Володимирівна,
старший викладач кафедри, доктор
філософії за спеціальністю 231
Соціальна робота

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Немцова А. С. Соціальний супровід недержавними організаціями сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Магістерська робота за спеціальністю 231 «Соціальна робота» за освітньою програмою 231.00.01 «Соціальна робота». – Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2025.

У науковій роботі охарактеризовано особливості сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розкрито сутність, форми та методи соціального супроводу, спираючись на сучасну наукову та нормативно-правову базу. Узагальнено закордонний досвід соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Детально проаналізовано практику соціального супроводу сімей на прикладі Благодійної недержавної організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко». Емпірично досліджено проблеми та потреби сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розроблено та впроваджено авторську програму соціального супроводу «Разом заради стабільності» та здійснено її експертне оцінювання.

Ключові слова: *складні життєві обставини; сім'ї із дітьми; сім'ї із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальний супровід; недержавні організації.*

SUMMARY

Niemtsova A. S. Social Support by Non-Governmental Organizations for Families with Children in Difficult Life Circumstances. – Qualification research paper (manuscript).

Master's thesis in specialty 231 «Social Work» within the educational program 231.00.01 «Social Work». – Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2025.

The research paper characterizes the peculiarities of families with children who are in difficult life circumstances. It reveals the essence, forms, and methods of social support based on modern scientific and legal frameworks. The study generalizes foreign experience in providing social support to families with children in difficult life circumstances. It provides a detailed analysis of the practice of social support for families based on the activities of the Charitable Non-Governmental Organization «Kyiv Regional Department of the Charitable Fund «SOS Children's Village.» The empirical part of the research explores the problems and needs of families with children who are in difficult life circumstances. The author developed and implemented a social support program titled «Together for Stability» and conducted its expert evaluation.

Keywords: *difficult life circumstances; families with children; families with children in difficult life circumstances; social support; non-governmental organizations.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	10
1.1. Загальна характеристика сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах як об'єкту соціальної роботи	10
1.2 Зміст, форми та методи соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах	20
1.3. Досвід соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, за кордоном	29
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ У НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ	39
2.1. Стан соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах в Благодійній недержавній організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко»	39
2.2. Визначення основних потреб та проблем сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах	47
2.3. Розробка та впровадження програми соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах	56
Висновки до другого розділу	64
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах економічної, політичної та соціальної нестабільності в Україні постає проблема щодо необхідності розробки та якісного аналізу нинішнього стану організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Перш за все це стосується сімей із найуразливіших категорій населення, оскільки відсоток таких сімей (осіб), що потребують сторонньої допомоги, постійно збільшується. Відповідно до офіційної інформації структурних підрозділів з питань соціального захисту населення Київської міської військових адміністрацій, кількість сімей/осіб, які перебували в складних життєвих обставинах становить: у 2021 році – 112 197 сімей/осіб; у 2022 році – 283 884 сімей/осіб; у 2023 році – 245 496 сімей/осіб та у 2024 році (за I півріччя) – 172 685 сімей/осіб [5].

Сім'ї з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, часто стикаються з низкою проблем, а саме: низьким рівнем матеріального забезпечення, відсутністю стабільного житла, недостатнім доступом до якісної освіти та медичних послуг, конфліктами в сім'ї, залежностями або насильством. Такі умови негативно впливають на розвиток дітей, їхній фізичний і психоемоційний стан. Саме тому, соціальний супровід сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах є необхідним інструментом для стабілізації їхнього становища, попередження подальшої маргіналізації та забезпечення базових потреб сімей.

Одним із пріоритетних завдань соціальної політики в Україні є соціальний супровід сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, про що свідчать нормативно-правові документи: Закони України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про організацію соціального обслуговування»; Наказ

Міністерства соціальної політики України № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» та ін. Дані нормативно-правові документи визначають стандарти соціального супроводу та принципи його реалізації, включаючи доступність, конфіденційність та безпеку отримувачів послуг.

Вивчення питання соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах є досить поширеним у сучасних дослідженнях. Дослідженням особливостей соціальної роботи з сім'ями та дітьми, які перебувають у складних життєвих, займалися Т. Веретенко, О. Денисюк, З. Кияниця, О. Мороз, Ж. Петрочко, Г. Постолюк, Т. Семигіна; використання інноваційних технологій у соціальному супроводі, зокрема в роботі з багатодітними та малозабезпеченими сім'ями вивчала О. Карпенко; технології соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах унаслідок війни розкривала А. Семьонова; проблеми профілактики насильства в сім'ях, які перебувають у складних життєвих обставинах, та роль соціального супроводу в забезпеченні безпеки дітей визначала С. Харченко.

Саме актуальність проблеми соціального супроводу сімей із дітьми які перебувають в складних життєвих обставинах, вивчення їх потреб, методів та форм роботи з ними, недостатній рівень (механізм) соціального супроводу недержавними організаціями зумовили вибір теми: «Соціальний супровід недержавними організаціями сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Об'єкт дослідження: соціальний супровід сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Предмет дослідження: особливості, зміст, форми та методи соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах у недержавних організаціях.

Мета дослідження: дослідити проблеми та потреби сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, проаналізувати зміст, форми та методи їх соціального супроводу у недержавних організаціях.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання:**

1. Охарактеризувати сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах як об'єкт соціальної роботи.
2. Проаналізувати та визначити складові соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.
3. Вивчити та узагальнити закордонний досвід соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.
4. Проаналізувати проблеми та визначити потреби сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих.
5. Розробити та впровадити програму соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах в умовах Благодійної організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко»».

Методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних положень – для уточнення сутності базових понять дослідження та визначення складових соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; контент-аналіз нормативно-правових документів – для узагальнення нормативно-правового поля щодо соціального супроводу цієї категорії сімей; анкетування сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах – для визначення проблем та оцінки їхніх потреб; анкетування фахівців Благодійної недержавної організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» – для виявлення форм і методів надання соціального супроводу даній групі отримувачів соціальних послуг; експертне анкетування – для оцінки дієвості програми соціального супроводу

сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; методи статистичної та аналітичної обробки даних.

Експериментальною базою дослідження є: Благодійна недержавна організація «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки кваліфікаційної (магістерської) роботи апробувались і здобули позитивну оцінку на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка; звітній конференції за результатами переддипломної практики здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти; I Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота в умовах війни в Україні: проблеми та шляхи вирішення», Дніпро, 14 березня 2025 року; Студентській науково-практичній онлайн конференції «Перші кроки в науку», Київ, 6 листопада 2025 року.

Публікації. Основні положення та результати магістерського дослідження висвітлено у наступних публікаціях:

1. Немцова А. С. Соціальний супровід недержавними організаціями сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Наукові здобутки студентів Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти : ел. зб. наук. пр. студентів*. Спецвипуск. Магістерські дослідження. 2025. С. 153–155.

2. Дуля А. В., Немцова А. С. Сутність соціального супроводу сімей із дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Соціальна робота в умовах війни в Україні: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (Дніпро, 14 березня 2025 р.). Дніпро : ДВНЗ «ПДТУ», 2025. С. 22–24.

3. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Нємцова А. С. Соціальний супровід вразливих сімей з дітьми у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. 2(15).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (54 найменування) та чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок, із них – 68 сторінок основного тексту. Роботу ілюстровано п'ятьма таблицями та сімома рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Загальна характеристика сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах як об'єкту соціальної роботи

В Україні нині відбуваються значні соціально-економічні зміни, які впливають на формування особистості. По-перше, збільшується світова тенденція динамізму соціальних процесів, що сприяє появі нового типу суспільства, що приділяє основну увагу майбутньому. По-друге, відбувається перетворення універсальних цінностей, включаючи сім'ю. Сім'я є головним соціальним фактором, впливаючи на становлення особистості, тому дуже важливо, у якій сім'ї виховується дитина [8; 51].

Однією з важливих соціальних проблем на сучасному етапі є пошук нових ідей, спрямованих на забезпечення допомоги, захисту тим сім'ям, в яких почався період складних життєвих обставин (далі СЖО). Проблема соціального супроводу різних категорій дітей, молоді та дорослого населення є однією із провідних у соціальній роботі [12].

Існує багато визначень поняття «сім'я», що передбачає вивчення сім'ї як соціального інституту, вузької соціальної групи і системи взаємовідносин.

На думку О. Карпенко, сім'я є частиною соціальної структури цивілізованого суспільства, і водночас вона є історичною змінною. Вона функціонує як інститут народження та виховання, це соціальне формування, в якому особистість отримує перший досвід життєбудівництва у своїх основних навчаннях – у поведінці та повсякденному житті. У сім'ї людина засвоює комунікативні навички та щоденний розпорядок, уроки для майбутньої сім'ї, уявлення про цілі та цінності в житті, а також інтегрується з нормами та культурними стандартами. [19, с. 102].

Р. Вайнола, О. Безпалько, І. Капська, визначають сім'ю як невелику групу динамічних індивідів, які живуть разом, пов'язані родинними зв'язками (шлюб, кровне споріднення, усиновлення, виховання дітей), створюють спільноту та задовольняють соціальні та інші потреби, а також несуть моральну відповідальність. [17, с. 33].

За визначенням Є. Черняк сім'ю як виховний заклад та унікальну соціальну структуру, що є мікросоціумом і складається з кількох підгруп (членів сім'ї); це невелика група людей, велика спільнота [43]

Все це дозволяє говорити про такі ознаки, як подружні, міжродові, кровні зв'язки, встановлені між членами сім'ї; почуття родини, почуття безпеки, захисту, любові, поваги; спільне життя та проживання членів сім'ї, наявність певних функцій у суспільстві (види сімейного життя), права сім'ї в суспільстві та права членів сім'ї в сім'ї.

Сім'ї мають такі характерні особливості: шлюб, сімейні стосунки, кровні зв'язки, що встановлюються між членами сім'ї; відчуття родини, відчуття безпеки, турботи, любові, поваги; спільне сімейне життя та життєве середовище, наявність певних ролей у суспільстві (тип сімейного життя), сімейні права в суспільстві та сімейні права всередині сім'ї, обов'язки членів сім'ї один перед одним і відповідальність перед суспільством перед її членами [43, с. 125].

Л. Карцева пропонує таке визначення сім'ї – це соціальна група, що складається з подружжя чоловіка та жінки, їхніх дітей (власних або усиновлених) та інших осіб, які є спорідненими з подружжям, кровними родичами та які проживають своє життя на спільній економічній, побутовій, морально-психологічній основі, з взаємною відповідальністю, турботою про дітей та піклуванням [10, с. 32].

Сім'я також визначається як соціальний інститут, що характеризується спільною формою взаємодії між людьми, в межах якого здійснюється основна частина їх життєдіяльності [17, с. 33].

Розглядаючи сім'ю та шлюб з історичної точки зору, можна виділити такі системи відносин:

- груповий шлюб – полігамний шлюб (первісний);
- полігінія – шлюб між одним чоловіком і кількома жінками (належали до кочових племен, що займалися скотарством);
- поліандрія – шлюб між однією жінкою і кількома чоловіками (рідкісний, поширений серед одного з індокитайців);
- моногамія – шлюб між одним чоловіком та однією жінкою (основна форма шлюбу серед селян). Він може бути довічним або таким, що допускає розлучення. [48, с. 408].

Моногамна сім'я вважається найбільш розвиненою формою шлюбу, оскільки навіть у сучасному суспільстві моногамія залишається (хоч і в дещо зміненій формі) основою шлюбних і сімейних стосунків [48].

Водночас сім'я починає задовольняти і найважливіші особистісні потреби, значення яких постійно зростає. Серед найважливіших особистих потреб, які мають бути задоволені в сім'ї, є прагнення подружжя до глибокого та довірливого спілкування, взаємна підтримка, співчуття та готовність ділитися переживаннями одне одного. Ця потреба у взаємній емоційній близькості стає рушійною силою у створенні міцних та гармонійних стосунків. Традиційні ролі змінюються і приходить гнучка, еластична кооперація стосунків і діяльності, заснована на спільності, цілей, потреб, поглядів, емоцій. Така діяльність стає не стільки ідеалом, але і реальністю для все більшої кількості сімей та важливою характеристикою сімей нового типу. Шлюб сьогодні набуває самостійного значення як важливий інститут організації особистого та сімейного щастя [10; 31].

Отже, сім'єю, можна вважати людей, пов'язаних такими відносинами, як шлюб, спорідненість і батьківство, при появі тільки цих трьох факторів одночасно визначається статус сім'ї.

Потенційними одержувачами соціальних послуг є сім'ї:

1) членами яких є: одинока матір (батько); батьки є трудові мігранти; діти, розлучені із сім'єю, які не є громадянами України і заявили про намір звернутися до компетентних органів із заявою про визнання біженцем; батьки, які подали заяву про розлучення або перебувають у процесі розлучення; особи, у тому числі діти, які постраждали від насильства, жорстокого поводження та торгівлі людьми; батьки, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав; інваліди та діти-інваліди; засуджені до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, або особи, що повернулися з місць позбавлення волі або перебувають у місцях попереднього ув'язнення; [2; 14; 33].

2) у яких діти перебувають в інтернатних закладах або оформляються до них;

3) опікунів (піклувальників) дітей, розлучених із сім'єю;

4) які висловили намір відмовитися від новонародженої дитини

Розкривши поняття «сім'ї», нам також важливо визначити типи сімей.

А. Капська, І. Пінчук та С. Толстоухова, розглядають неблагополучну сім'ю – як сім'ю, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини [54].

До таких сімей відносять:

- сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства;

- сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків;

- сім'ї із стійкими психологічними конфліктами у взаємостосунках між батьками, батьками та дітьми;

- неповні сім'ї;

- материнські сім'ї (молоді матері-одиначки);

- зовні благополучні сім'ї, які припускаються серйозних помилок, прорахунків у системі сімейного виховання внаслідок невміння правильно будувати взаємини між членами сім'ї, низької педагогічної культури та неосвіченості. Причому такі помилки в системі сімейного виховання мають не ситуативний, а стійкий характер. Тобто в таких сім'ях постійно порушуються певні педагогічні вимоги до дітей [35].

Л. Мацуляк зазначає, що до зовні благополучних можна віднести сім'ї, у яких:

- спілкування батьків з дітьми носить формальний характер;
- відсутня єдність вимог до дитини;
- відсутність контролю з боку батьків за успішністю та поведінкою дитини або контроль носить односторонній характер;
- надмірна батьківська любов;
- надмірна суворість у вихованні, застосування фізичних покарань;
- має місце насильство щодо жінки, дитини;
- не враховуються у процесі сімейного виховання вікові та індивідуально психологічні особливості особистості дитини [40].

І. Клемантович пропонує умовно поділяти зовні благополучні сім'ї на такі типи:

- зовні «спокійна сім'я». Події в такій сім'ї протікають ніби рівно, проте при ближчому знайомстві помітне відчуження між подружжям, їх почуття незадоволеності. За «благополучним фасадом» сховані їх тривалі і з важкістю стримувані негативні почуття один до одного. Нерідко постають тривалі напади туги, депресії. Подружжя мало спілкуються один з одним. В таких сім'ях «не очікувано» для оточуючих виростають «важкі» діти;
- «вулканічна сім'я». В ній відносини мінливі і відкриті. Подружжя постійно з'ясовує стосунки, часто розриває та відновлює стосунки, скандалить, а незабаром знову освідчується в коханні «до самої смерті». Емоційність переважає над почуттями відповідальності. В таких сім'ях

дитина стає безпорадною, зазнає значних емоційних навантажень, знаходячись між протилежними полюсами взаємовідносин батьків [31].

Узагальнюючи ці два умовні типи зовні благополучних сімей подані автором І. Клемантовичом, можна представити таку типологію даних сімей:

- кризова сім'я. Протиставлення інтересів та потреб подружжя має гострий характер. Подружжя займає непримиримі і навіть ворожі позиції по відношенню один до одного, не погоджуючись на жодні поступки. До кризових шлюбів можна віднести усі ті, які або розпадаються, або ж знаходяться на межі цього. Між подружжям є наявні сфери, де їх інтереси стикаються, породжують сильні і тривалі негативні емоційні стани;

- проблемна сім'я. Для неї характерним є тривале існування труднощів, що здатні навести відчутний удар у сталості шлюбу. Наприклад, відсутність житла, тривала хвороба когось з подружжя, відсутність засобів для існування сім'ї, позбавлення волі одного із членів сім'ї на тривалий термін за злочин, та ряд інших проблем;

- невротична сім'я. Тут головну роль відіграють не спадкові порушення у психіці, а накопичення впливу психологічних проблем, з якими стикається сім'я на своєму життєвому шляху. У подружжя спостерігається підвищена тривожність, розлади сну, негативні емоції з будь-якого приводу, підвищена агресивність та ін.;

- криміногенний тип сім'ї. Сімейні відносини завдають значну шкоду духовному і фізичному розвитку дитини. Освіта батьків нижче середньої. В сім'ї систематичне пияцтво, часто обох батьків, ведення аморального способу життя, іноді із залученням в нього дітей, фізичне насилля над ними;

- нейтральний тип сім'ї. У сімейних відносинах переважає «відносно вільне виховання», так як діти частіше всього полишенні самі на себе [31] [40].

Одним із пріоритетних завдань соціальної політики в Україні є соціальний супровід сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, про що

свідчать нормативно-правові документи: Закони України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про організацію соціального обслуговування»; Наказ Міністерства соціальної політики України № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» та інші.

Водночас термін «складні життєві обставини», визначений Законом України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. № 966-IV [2], у якому зазначено, що складні життєві обставини – це обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті, вміщує значно ширший перелік життєвих обставин, що порушують нормальну життєдіяльність особи. Тобто простежується невідповідність між термінологією та критеріями, які визначають сім'ї (особи), які перебувають у СЖО і є об'єктом діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Однак сьогодні на законодавчому рівні є чітко визначений перелік обставин, які класифікують сім'ї (особи), які перебувають у СЖО та потребують здійснення соціального супроводу [4].

Зокрема, до сімей (осіб), які перебувають у СЖО, належать сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин [4]:

- жорстоке поводження з дитиною в сім'ї; відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- відсутність житла, призначеного та придатного для проживання; відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний

строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);

- тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;

- спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;

- ухиляння батьків від виконання обов'язків з виховання дитини; відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав; стихійне лихо; дискримінація осіб та/або груп осіб.

Практика соціальної роботи з сім'єю завжди спирається на конкретний тип сім'ї. Класифікація типів сім'ї подана в таблиці Додатку А.

Отже, сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Сім'ї поділяють на благополучні, неблагополучні, а також ті, що опинились в СЖО. Тому в наступному питанні було б доцільно розглянути про те, як ці сім'ї функціонують [12; 14].

Сім'я з дітьми, що опинилася в СЖО, зазвичай втрачає здатність самотійно забезпечувати належний рівень життя та виховання дітей [14]. Такі сім'ї переживають життєві кризи – втрату джерел доходу, розлучення, хворобу або інвалідність, домашнє насильство, переміщення, що не лише послаблює функціональні можливості родини, а й піддає ризику права та добробут дітей. У визначенні, закріпленому в державних стандартах, складні життєві обставини – негативно впливають на повсякденне життя особи, в результаті чого вона самотійно не може їх подолати і потребує сторонньої допомоги [19].

Особливо актуальною ця проблема є в умовах війни та соціально-економічної нестабільності в Україні, які посилили вразливість значної кількості родин [51].

Сім'ї в СЖО стикаються з цілою низкою викликів, що поглиблюються соціальним та економічним контекстом. Основними причинами коли опиняються родини у СЖО є: безробіття, низький дохід, втрата житла, хронічні хвороби або інвалідність членів сім'ї, залежності (алкогольна, наркотична), домашнє насильство, неналежне виконання батьківських обов'язків [12; 14; 30].

Особливо вразливими є неповні сім'ї, багатодітні родини, сім'ї, в яких один із членів має інвалідність або перебуває у конфлікті із законом. У дослідженнях українських науковців зазначено, що значна частина сімей у СЖО мають комплексні проблеми – поєднання економічної незабезпеченості з емоційною нестабільністю, конфліктами, відсутністю соціальних зв'язків [12; 49].

Війна, внутрішнє переміщення та втрата засобів до існування додатково ускладнили ситуацію: багато родин втратили житло, стабільне місце роботи, доступ до соціальних послуг [51; 8]. За даними ЮНІСЕФ, понад 80% переміщених родин в Україні стикаються з психологічними, соціальними та матеріальними труднощами, що негативно позначаються на дітях [9].

Діти, які зростають у таких умовах, часто мають проблеми з навчанням, емоційним станом, комунікацією, вони частіше зазнають насильства або нехтування з боку батьків, страждають від хронічного стресу [30; 9]. У довгостроковій перспективі це може призводити до соціальної ізоляції, девіантної поведінки, низької самооцінки та зниження адаптаційного потенціалу дитини [14; 9].

Потреби таких сімей багатовимірні й включають матеріальні, соціальні, освітні, психологічні та правові компоненти. На основі аналізу наукових

джерел вчених [8; 9; 12; 14; 16; 19; 30; 49; 51] нами визначено основні потребами даної групи отримувачів послуг, а саме:

- матеріальна підтримка – доступ до житла, продуктів, одягу, медичної допомоги, соціальних виплат;
- психологічна допомога – підтримка в подоланні травм, конфліктів, емоційного виснаження, зокрема – для дітей, які стали жертвами насильства чи втрат;
- соціальний супровід – допомога в адаптації до змінених умов життя, відновленні соціальних зв'язків, інтеграції у нову громаду (особливо для ВПО);
- освітні потреби – доступ до шкільної та позашкільної освіти, розвиток навичок догляду за дітьми, фінансової грамотності, соціального батьківства;
- юридичний захист – консультування щодо прав дитини, захист від домашнього насильства, поновлення документів, оформлення статусу ВПО або допомог.

Таким чином, можна зазначити, що інтегрована оцінка потреб таких сімей має стати обов'язковою складовою будь-якої соціальної роботи, що надається як державними, так і недержавними організаціями. Особливо ефективними виявляються моделі міжвідомчої співпраці, що поєднують зусилля соціальних працівників, психологів, освітян, медиків, юристів [16].

Психологічний та моральний клімат в сім'ї є також важливим індикатором самопочуття дітей. Одними з найбільш потужних несприятливих факторів, які руйнують сім'ю і душевну рівновагу дитини є алкогольна та наркотична залежність батьків.

В пошуках знань, як справитися з реаліями сьогодення, можливо дитина почне шукати різні способи відходу від суворої дійсності. Зазвичай вибором стають: наркотики, алкоголь, проституція і тощо. Дуже часто «одурманення» є єдиним способом відволікання від скандалів, які виникають

щодня, образ і принижень. Діти батьків які мають наркозалежність не тільки дуже рано долучаються до вживання, а й починають свою «наркотичну кар'єру» однією з найжорстокіших форм наркотизації – побутової хімії. «На практиці» спостерігаючи наркогенні традиції, підліток пізнає технологію одурманення. За результатами багатьох досліджень, можна відзначити що сьогодні кожному другому школяреві у віці від 13 до 15 років хоча б раз пропонували наркотичні препарати. Такою пропозицією скористалася приблизно третина з них. Значна частина дітей підліткового віку, які мають залежність від психоактивних речовин живуть в повноцінній сім'ї (де є обидва батьки). Головним фактором виступає – атмосфера, що створюється в ній, емоційна близькість і довіра домочадців один до одного, а не сам склад сім'ї, або наявність обох батьків [53].

Отже, сім'ї з дітьми, які опинилися в СЖО, є однією з найуразливіших категорій населення. Їхні проблеми є багатовимірними, а потреби – комплексними.

1.2 Зміст, форми та методи соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах

Основною формою організації соціальної допомоги та базовою соціальною послугою сім'ям які перебувають у СЖО, в Україні є соціальний супровід [9; 17].

Важливим інструментом подолання є соціальний супровід сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, є як подолання ними проблем, так і відновлення їхньої здатності до виконання функції соціалізації, підвищення батьківського потенціалу. [5; 6].

Поряд з управлінням економічними системами і явищами, нормальне функціонування та розвиток суспільства вимагає управління соціальними системами і процесами, що протікають в одній з основних його сфер – соціальній [11].

Практичне втілення соціальної політики здійснюється через соціальну роботу професіоналів, громадських та соціальних інститутів. Найважливішою метою соціальної політики є забезпечення більш повного задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб, оскільки саме з цього приводу в першу чергу складаються соціальні відносини, і саме на цій основі відбувається соціальне відтворення суспільних груп та індивідів [6].

При цьому, коли мова йде про забезпечення життєвих потреб людей у рамках здійснення соціальної політики та забезпечення потреб сімей (осіб), які перебувають у СЖО, мається на увазі їхнє задоволення шляхом надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО [17; 22].

Саме тому зміни у нашому суспільстві змушують вести пошуки нових форм і методів роботи у соціальній сфері, змінювати організаційну структуру системи державного управління з метою вжиття дієвих заходів, спрямованих на здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО також їх ефективне забезпечення [8].

Не варто забувати про те, що соціальна робота як соціальна діяльність спрямована на виконання основних завдань, зокрема, організацію соціальної підтримки сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих ситуаціях [3].

З набранням чинності наказом Міністерства соціальної політики України від 31 березня 2016 р. № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2016 р. за № 621/28751 [12], в якому було зазначено що Державний стандарт застосовується для: організації та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО і не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин; здійснення моніторингу та контролю за якістю надання такої соціальної послуги.

Наказ також встановлює єдині вимоги, обсяг, зміст, умови та порядок надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, які надають цю послугу з метою подолання чи мінімізувати негативні наслідки складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (особа) [12].

Зазначимо, що сьогодні вкрай необхідною і важливою є соціальна робота з конкретними групами отримувачів соціальних послуг з урахуванням специфіки кожної групи [3; 4; 7].

Основним Законом України найвищою соціальною цінністю – визнано людину, а обов'язком держави – утвердження і забезпечення її прав та свобод [19]. Тому під час здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, визначено принципи надання соціальної послуги соціального супроводу, зокрема: доступність соціальної послуги; незалежність отримувача соціальної послуги; захист та безпека отримувачів соціальної послуги; конфіденційність інформації [19].

Керуючись Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III [27], здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО покладаються на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідних рівнів.

Основною метою їх діяльності є:

- реалізація державної та молодіжної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- сприяння у задоволенні соціальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у СЖО та потребують сторонньої допомоги;
- забезпечення ефективного функціонування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, діяльності фахівців із соціальної роботи;

- науково-методичне та інформаційне забезпечення діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді області, організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів [27].

Також постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 01 серпня 2013 р. № 573 [25] визначено, що центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – це спеціальний заклад, що проводить соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у СЖО та потребують сторонньої допомоги.

В умовах реформування системи державного управління та соціального захисту населення особливої уваги набуває питання організації соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у СЖО. Ефективність соціальної роботи з сім'ями (особами), які опинилися у СЖО, багато у чому залежить від правильного вибору форм і методів роботи з ними. Отже, забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим групам населення, та запровадження механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО визначає необхідність розширення сфери їх застосування у галузі науки державного управління [11; 28].

Таким чином, діяльність здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО та сприяння подоланню сім'ями (особами) складних життєвих обставин виступає в сучасних умовах невід'ємною складовою системи державного регулювання соціальних процесів [22].

Визначення організаційних і правових засад соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, що зазначені в Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III [27], надають важливого значення в здійсненні соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО. У Законі йдеться про те, що соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних

опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [27].

Однак у Державному стандарті визначено, що соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – це комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння у отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин [12].

Проаналізувавши законодавчу та нормативно-правову базу з питань державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, нами виявлено деякі істотні відмінності у визначені понять. Однак загальні підходи щодо організації та надання соціальної послуги соціального супроводу чітко визначені наказом Міністерства соціальної політики України від 31 березня 2016 р. № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2016 р. за № 621/28751 [12], та відповідно до «Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896 [25].

Основним напрямком реформування щодо надання якісних соціальних послуг в Україні є створення інтегрованої системи управління соціальним захистом, підвищення рівня здійснення соціальної роботи органів і підрозділів соціальної сфери та їх спроможності до виконання завдань із

захисту прав та інтересів громадян, які перебувають у СЖО та не здатні їх самотійно подолати [41; 46].

На думку В. Лютого, ефективність та метод надання соціальних послуг різним групам людей значною мірою залежать від світогляду постачальника: його розуміння сутності соціальної допомоги, її функцій та цінностей, а також його поглядів на причини проблеми, складні життєві ситуації та здатність клієнтів долати труднощі [11].

Соціальний супровід як форма надання соціальних послуг є однією з провідних технологій соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у СЖО. Його метою є стабілізація функціонування сім'ї, подолання або мінімізація деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що ставлять під загрозу добробут дитини та її сімейного оточення [6; 11].

Наказ Міністерства соціальної політики України №1987 від 31.03.2020 року «Про затвердження Методичних рекомендацій здійснення соціального супроводу осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах», соціальний супровід повинен бути комплексним, індивідуальним, та враховувати реальні потреби отримувачів послуг [12].

Основними напрямками соціального супроводу є: соціально-психологічний – стабілізація емоційного стану членів сім'ї, подолання стресових ситуацій, формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів [7]; соціально-педагогічний – розвиток батьківських компетентностей, відповідального батьківства [9]; правовий – інформування щодо прав, допомога у вирішенні правових питань [11]; соціально-економічний – допомога з працевлаштуванням, оформленням соціальної допомоги, покращенням житлових умов [21]; медико-соціальний – забезпечення доступу до медичних послуг [10].

Соціальний супровід здійснюється в таких формах: індивідуальна (робота з окремими членами сім'ї) [5]; сімейна (робота з усією сім'єю) [6];

групова (тренінги, групи підтримки) [11]; мережевий підхід (взаємодія з іншими установами) [9].

Методи соціального супроводу: кейс-менеджмент – індивідуалізований підхід до вирішення проблем родини [8]; соціальне консультування – підтримка, надання інформації [3]; активне слухання та мотиваційне інтерв'ювання – формування довіри, мотивації [1]; спостереження, анкетування – об'єктивне вивчення ситуації в родині [5]; медіація – вирішення конфліктів [10]; психодіагностичні методи – вивчення психологічного стану [9]. Методи соціального супроводу – це сукупність способів, прийомів і дій, що використовуються фахівцем із соціальної роботи для досягнення позитивних змін у житті сім'ї, яка перебуває в СЖО. Застосування методів залежить від конкретної ситуації, цілей супроводу, особливостей сім'ї та наявних ресурсів [11; 52].

До основних методів соціального супроводу належать:

1. Метод соціальної діагностики. Цей метод передбачає вивчення ситуації, в якій опинилася сім'я, виявлення причин СЖО, рівня небезпеки для дитини, потреб і ресурсів сім'ї. Соціальна діагностика здійснюється шляхом спостереження, інтерв'ювання, анкетування, аналізу документів, бесід із родичами та іншими залученими особами [9; 11]. Діагностика є підґрунтям для складання індивідуального плану роботи з сім'єю.

2. Метод соціального консультування. Це надання членам сім'ї інформації, порад та інструкцій щодо вирішення проблем, користування правами, доступу до ресурсів. Консультування може бути психологічним, правовим, соціально-побутовим, педагогічним тощо [3; 8]. Воно здійснюється індивідуально або в груповій формі, очно чи дистанційно.

3. Метод соціального посередництва. Використовується для налагодження взаємодії між сім'єю та іншими установами (службами, органами влади, закладами освіти, охорони здоров'я, тощо). Фахівець виконує роль посередника, допомагаючи подолати бар'єри у спілкуванні,

роз'яснює права та обов'язки сторін, сприяє укладанню угод і домовленостей [11].

4. Метод соціальної профілактики. Застосовується з метою попередження загострення кризових ситуацій у сім'ї. Він включає інформаційно-просвітницьку роботу, формування життєвих навичок, розвиток батьківського потенціалу, залучення до програм підтримки [5; 30].

5. Метод соціальної підтримки. Спрямований на підвищення адаптаційних можливостей сім'ї шляхом надання ресурсів – матеріальних, психологічних, інформаційних. Це можуть бути продуктові набори, тимчасове житло, направлення на психологічну підтримку, супровід у відновленні документів тощо [15].

6. Метод кейс-менеджменту (ведення випадку). Цей метод полягає у комплексному веденні випадку фахівцем: від оцінки ситуації до завершення супроводу. Він передбачає поетапну роботу, чітку координацію дій усіх залучених сторін, контроль виконання плану та оцінювання результатів [52].

Застосування вказаних напрямів, форм і методів забезпечує індивідуалізований та комплексний підхід до підтримки сімей із дітьми у СЖО. Ефективність супроводу значною мірою залежить від взаємодії фахівців різних галузей – соціальної, освітньої, медичної, правової, а також представників громадського сектору.

Алгоритм соціального супроводу є нормативно визначеною послідовністю дій фахівця та організації. Він охоплює кілька основних етапів [12]:

1. Виявлення сім'ї, яка перебуває у СЖО. Здійснюється через звернення самої сім'ї, повідомлення від установ, громадськості, або під час соціального патрулювання

2. Первинне обстеження та оцінка ситуації. Фахівець здійснює первинне знайомство з умовами життя, встановлює наявність ризиків, визначає потреби сім'ї та дитини.

3. Рішення про надання соціального супроводу приймається на основі акта оцінки потреб і ризиків, який складається за результатами попереднього аналізу ситуації в сім'ї/особи.

4. Укладання договору (угоди) про соціальний супровід. Сім'я має надати згоду на супровід. Угода визначає обов'язки обох сторін.

5. Розробка індивідуального плану соціального супроводу. План визначає конкретні цілі, завдання, терміни, відповідальних осіб, ресурси та очікувані результати.

6. Реалізація плану. Фахівець разом із сім'єю та партнерами реалізує заплановані заходи: консультації, посередництво, матеріальна допомога, спрямування до фахівців тощо.

7. Моніторинг і корекція плану. Регулярно оцінюється динаміка змін, визначаються успіхи та складнощі, вносяться зміни до плану при необхідності.

8. Завершення супроводу. Супровід завершується, коли цілі досягнуто або ситуація стабілізувалася. Складається акт оцінки результатів, аналізуються результати.

9. Післясупровідна підтримка (за потреби). Фахівець може періодично відстежувати стан справ у сім'ї та надавати точкову допомогу [8].

Соціальний супровід таких сімей має низку специфічних рис, які зумовлені їх уразливістю, глибокими системними проблемами та високим рівнем ризиків для дітей.

1. *Орієнтація на потреби дитини.* Усі дії фахівця мають бути спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини [40].

2. *Інтердисциплінарний підхід.* Соціальний супровід передбачає взаємодію кількох фахівців: соціального працівника, психолога, педагога, юриста, медичних працівників. Координація зусиль підвищує ефективність допомоги [46].

3. *Індивідуалізація підходів.* Кожна сім'я є унікальною, тому потребує індивідуального плану супроводу, з урахуванням її ресурсів, культурного середовища, рівня мотивації до змін [1; 3].

4. *Добровільність участі.* Супровід здійснюється на основі згоди сім'ї, що дозволяє сформувати довірливі стосунки між фахівцем і клієнтом [1].

5. *Тривалість і гнучкість.* Супровід не обмежується жорсткими термінами – його тривалість визначається складністю ситуації та досягненням результатів. Він може змінюватися залежно від потреб сім'ї [1].

6. *Участь громади та партнерських організацій.* Залучення ресурсів громади, НУО, місцевого бізнесу дозволяє забезпечити більш повну підтримку сім'ї в СЖО [6].

Ефективна система соціального супроводу таких сімей має враховувати як матеріальний аспект, так і психологічний стан, соціальні зв'язки, правовий захист і освітні потреби. Особливу роль у наданні такої допомоги можуть відігравати недержавні організації, які здатні діяти гнучко, цілеспрямовано й у партнерстві з громадою.

1.3. Досвід соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, за кордоном

Для України важливе значення є у вивченні досвіду зарубіжних країн, для розбудови власної системи соціального захисту. Світовий досвід переконливо свідчить, що налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас наявний світовий досвід є важливим фактором який необхідно враховувати для подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних процесів, що на сьогодні відбуваються в Україні. Це значною мірою стосується інституту соціального захисту та надання соціальних послуг, який активно розвивається в сучасному світі. При цьому соціальна сфера в окремих країнах

має певні особливості надання соціальних послуг не лише з позицій врахування їх кількісних та якісних характеристик, а й рівнем державного регулювання [46; 48].

Під час аналізу системи надання соціальних послуг, зокрема здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, привертає особливу увагу насамперед досвід таких країн, як: США, Канада, Велика Британія, Франція, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Данія, Фінляндія, Чехія, Польща, та Угорщина [41; 45; 46].

Цікавим для України є досвід США та Канади. Перші соціологічні дослідження категорії «суб'єктивне благополуччя», які можна вважати і початком досліджень соціального самопочуття, були проведені у США і здійснювалися в межах концепції «якості життя». Виникнення цих підходів в американській соціології припадає на початок 60-их років. Це було пов'язано із зростанням інтересу до ефективності федеральних соціальних програм. Однією з перших ініціатив у цій сфері стала серія загальнонаціональних опитувань, проведених у 70-их роках під керівництвом А. Кемпбела та Ф. Ендрюса [37; 39].

У США важливу роль відіграє програма «Head Start», започаткована ще у 1965 році, яка забезпечує комплексну підтримку малозабезпечених сімей із дітьми віком до 5 років. Вона поєднує освітні, медичні та соціальні послуги, спрямовані на підвищення батьківської компетентності й ранній розвиток дітей [46; 48].

Також у США, як і в Канаді система соціального супроводу сімей із дітьми розвивається в межах парадигми «Family-centred practice» – сімейно-орієнтованої практики, де головним принципом є визнання сім'ї партнером, а не клієнтом [38; 46].

У Канаді соціальні служби орієнтовані на розвиток по тенціалу сім'ї. Програми «Family Resource Centres» та «Parenting Support» забезпечують освітню, психологічну та фінансову допомогу. Особлива увага приділяється

батькам-одинакам, сім'ям з низьким доходом і мігрантам. Програма «Family Resource Centres» – це сімейні ресурсні центри, що надають консультації з виховання дітей, фінансової грамотності, соціальної адаптації, а також допомогу в пошуку роботи. Їхня особливість – залучення волонтерів і громадських організацій до супроводу родин. Результатом є зниження рівня повторних криз і підвищення здатності родин самостійно долати труднощі [44].

У Великій Британії широко застосовується модель Early Help, яка поєднує державні та волонтерські ресурси. Вона передбачає оцінку потреб дитини та сім'ї (Common Assessment Framework) і залучення різних фахівців до роботи з родиною. Соціальні служби здійснюють супровід через партнерські агентства (health visitors, schools, NGOs). У результаті зменшується кількість випадків вилучення дітей із сімей [41].

Модель «Early Help» базується на принципі міжвідомчої співпраці: соціальні працівники, педагоги, медики та представники поліції створюють спільну команду, яка забезпечує родину необхідними послугами до моменту настання кризи. Ключова ідея полягає у тому, що допомога має бути профілактичною, а не реактивною [41].

Соціальні працівники активно залучають громади до процесу підтримки, що сприяє інтеграції родин у суспільство.

О. Березін, М. Безпарточний та Л. Нікілєва було визначено особливості французької системи соціального захисту населення, до яких віднесено розгалужену систему професійно-галузевих схем соціального страхування, а також розвинену систему родинних виплат, яка є результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування [4, с. 50-51].

У Франції соціальні послуги охоплюють широкий спектр сфер, надаючи допомогу за такими напрямками: сфера охорони здоров'я (охорона здоров'я матері й дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з

обмеженими можливостями), освіта (соціальне забезпечення в школах: сестри-доглядальниці й няні, соціальні працівники й психологи, соціальні послуги при університетах), правосуддя (служби соціальних послуг та установи для правопорушників, ув'язнених і їх сімей), молодь і спорт (центри дозвілля, літні табори відпочинку тощо), містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи, а також й професійна підготовка [2, с. 204].

Французька державна програма «Велика сім'я», яка надається багатодітним сім'ям. Ця програма започаткована ще у 1921 році і в рамках загальної державної політики підтримки народжуваності пропонує багатодітним сім'ям субсидії та пільги. Багатодітним сім'ям надаються податкові пільги [2]. Серед цих заходів- податкові послаблення та фінансова допомога для покриття витрат на послуги вихователя для дітей віком до шести років [2; 14].

Отже, соціальне обслуговування, у Франції є одним із ключових напрямів соціального захисту населення. У країні функціонує розгалужена система соціального обслуговування зі значним переліком соціальних послуг, які можуть отримувати громадяни в різних сферах суспільного життя: освіта, охорона здоров'я, спорт, правосуддя, трудова та професійна підготовка. Важливою особливістю у Франції є чітке врегулювання питання співвідношення ролі держави й недержавних інституцій у наданні соціальних послуг та контролю за їх якістю. Таким чином аналізую досвід Франції, можна зазначити, що управління у сфері соціального обслуговування в країні здійснюється на загальнодержавному рівні двома міністерствами: Міністерством соціальних відносин і солідарності та Міністерством охорони здоров'я, зі справ сім'ї та інвалідів Франції [2].

На місцевому рівні дії органів самоврядування в регіонах, департаментах і муніципалітетах часто пересікаються й дублюються. Великі підприємства, лікарні та урядові організації мають своїх суб'єктів надання

соціальних послуг. У Франції значну роль відіграють приватні (некомерційні) організації, які вносять ініціативні ідеї в цій сфері до уряду та управляють наданням соціальних послуг за фінансової підтримки органів держави [3, с. 204–205]. На сьогодні саме громадські організації є провідними надавачами соціальних послуг у країні, а ключовим принципом функціонування всієї системи соціального обслуговування є децентралізація [46; 52; 54].

У Швеції, Норвегії та Данії соціальний супровід сімей базується на принципі раннього втручання. Соціальні служби діють на рівні громад (муніципалітетів), а основна мета супроводу полягає у попередженні соціального відчуження сімей. Система передбачає створення сімейних консультаційних центрів, де фахівці (соціальні працівники, психологи, педагоги) розробляють індивідуальні плани підтримки родини, використовуючи метод «case management» – комплексне ведення випадку [52]. У більшості країн Європейського Союзу соціальний супровід розглядається як комплексна послуга, спрямована на відновлення функцій родини та попередження вилучення дітей із сімейного середовища.

У Нідерландах, Норвегії та Данії ефективно працює підхід «Family Group Conference» (FGC) – «Сімейна конференція», у межах якої родина разом із фахівцями самостійно визначає план виходу з кризової ситуації. Цей метод передбачає діалог і довіру: соціальні служби не нав'язують готові рішення, а підтримують сім'ю у пошуку власних ресурсів. Цей підхід спрямований на збереження дитини у біологічній сім'ї, що є пріоритетом державної політики. Як наслідок, рівень повторних звернень за допомогою знижується, а батьки демонструють вищу відповідальність [46].

У Норвегії, Швеції, Фінляндії функціонує модель сімейно-орієнтованої політики. У межах національних стратегій («Nordic Family Policy») діє принцип «рівних можливостей для всіх дітей» – тобто соціальні послуги надаються не лише сім'ям у кризі, а й тим, хто має потенційний ризик потрапити у СЖО. Це дозволяє запобігати маргіналізації й зберігати

соціальну цілісність [50].

Також у Швеції соціальний супровід інтегровано в місцеві муніципальні структури, а фінансування здійснюється з державного бюджету та податкових надходжень громад. Кожна родина має свого куратора, який координує взаємодію між медичними, освітніми та соціальними установами.

Нами також було проаналізовано досвід країн Центральної та Східної Європи. У Польщі та Чехії соціальний супровід реалізується через місцеві центри соціальної допомоги, де надають комплексні послуги сім'ям у кризі. Особливістю є широке залучення недержавних організацій (Caritas, SOS Children's Villages, Fundacja Dzieci Niczyje) [50; 51].

Країни Центральної та Східної Європи – Польща, Чехія, Угорщина, Литва – адаптували європейські стандарти соціальної політики до національних умов. У Польщі одним із провідних напрямів стало розвиток інституції «сімейного асистента» (Asystent Rodziny), що поєднує функції соціального працівника, наставника та консультанта [50].

Асистент родини працює безпосередньо у домі клієнтів, допомагаючи у вирішенні побутових, виховних і психологічних проблем. Програма передбачає щотижневі зустрічі з родиною та розроблення індивідуального плану підтримки. Така форма супроводу виявилася більш ефективною, ніж періодичне відвідування соціальних служб, і значно зменшила кількість випадків розлучення дітей із батьками [50].

У Чехії діє модель «Spolupráce pro rodinu» («Співпраця заради родини»), що фінансується спільно державою і недержавними фондами, серед яких провідну роль відіграє «SOS Children's Villages». Програма орієнтована на сім'ї, що виховують дітей без підтримки, та передбачає комплекс послуг: від соціального консультування до фінансової допомоги і психологічної терапії [51].

В Угорщині поширені сімейні служби соціальної інтеграції, які діють на рівні муніципалітетів. Вони тісно співпрацюють із місцевими громадами,

церквою і благодійними фондами. Особлива увага приділяється підготовці фахівців через систему сертифікованих навчальних програм, що дозволяє підвищувати якість послуг [52].

Також в Угорщині створено «Сімейні центри підтримки», що координують роботу соціальних, психологічних і правових служб.

Таким чином, у більшості країн ЄС соціальний супровід розглядається як інструмент соціальної інклюзії, а його ефективність забезпечується через інтеграцію послуг, мультидисциплінарний підхід і профілактику повторних криз [52].

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити спільні тенденції, що мають практичне значення для реформування системи соціального супроводу сімей з дітьми, які опинились в СЖО в Україні:

1. Інтегрованість послуг – об'єднання соціальної, освітньої, медичної та правової підтримки в єдину систему.
2. Мультидисциплінарний підхід – робота команд із представників різних галузей.
3. Рання профілактика криз – попередження складних ситуацій до їх загострення.
4. Активне залучення громади та волонтерів – створення горизонтальних зв'язків між родинами.
5. Підтримка батьківської компетентності – розвиток навичок виховання, управління стресом, фінансової стабільності.
6. Моніторинг і оцінка ефективності послуг – постійний аналіз результатів супроводу на рівні держави.

Для України адаптація зарубіжних моделей можлива через: розвиток інституту «сімейного консультанта»; створення мережі сімейних ресурсних центрів у громадах; впровадження міжвідомчих протоколів раннього втручання; розширення партнерства між державними і благодійними структурами, зокрема на основі досвіду SOS Children's Villages Ukraine [51].

Аналіз міжнародних практик свідчить, що найефективніші моделі соціального супроводу ґрунтуються на принципах партнерства, профілактики та інтеграції. Вони орієнтовані на підтримку родини як головного середовища розвитку дитини, а не на контроль чи ізоляцію [48].

Застосування елементів таких підходів в українських умовах дозволить створити більш гнучку, адресну і гуманістичну систему допомоги сім'ям у СЖО. Зокрема, інтеграція міжнародного досвіду у діяльність організацій, як-от БФ «СОС Дитяче містечко» [51], сприятиме підвищенню якості послуг і зміцненню сімейного потенціалу як запоруки стабільного розвитку суспільства.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість децентралізації системи підтримки сімей, залучення громад до процесу прийняття рішень і міжвідомчої співпраці. Ці принципи успішно реалізуються і в практиці БО «КОВ БФ «СОС Дитяче містечко», що запроваджує міжнародні підходи у національний контекст. Адаптація найкращих зарубіжних практик сприятиме підвищенню якості соціального супроводу в Україні.

Висновки до першого розділу

У ході аналізу теоретичних засад соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, було встановлено, що соціальний супровід є одним із ключових механізмів соціальної підтримки та профілактики сімейного неблагополуччя.

Його сутність полягає у цілеспрямованій діяльності фахівців соціальної роботи, спрямованій на подолання або мінімізацію кризових обставин, активізацію внутрішнього потенціалу сім'ї та формування здатності до самостійного подолання труднощів.

Теоретичний аналіз який був проведений дозволив визначити основні принципи соціального супроводу: комплексність, добровільність, гуманізм, адресність, міжвідомчу взаємодію та орієнтацію за інтересами дитини.

Таким чином, соціальний супровід сімей виступає як динамічний процес партнерської взаємодії між сім'єю та фахівцем, який спрямований на стабілізувати сімейні відносини, кризову профілактику і забезпечення належного рівня соціального функціонування родини.

Основними нормативними актами, що регулюють діяльність у цій сфері, є Конституція України, Закон «Про соціальні послуги», Закон «Про охорону дитинства», а також відповідні підзаконні нормативно-правові акти, зокрема: державні стандарти, постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства соціальної політики.

За аналізами результатів нормативно-правового забезпечення соціального супроводу сімей із дітьми було з'ясовано, що в Україні створено достатню законодавчу основу для реалізації системи соціальних послуг.

Разом із тим, аналіз показав наявність проблем у практичній реалізації законодавчих положень: кадровий дефіцит, недостатнє фінансування, нерівномірність розвитку послуг у громадах. Отже, удосконалення правового поля має бути спрямоване на розширення повноважень місцевого самоврядування, підвищення якості надання послуг та забезпечення сталої міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної роботи.

Вивчення зарубіжного досвіду соціального супроводу сім'ї із дітьми підтвердило, що в країнах Європи та Північної Америки переважають моделі підтримки сім'ї, засновані на принципах партнерства, захисту та раннього втручання.

У Німеччині, Австрії та Польщі ключовим є індивідуальний підхід і персональна відповідальність асистента родини. В країнах Скандинавії акцент робиться на розвитку системи супервізії, участі громади й постійній оцінці результатів соціальної роботи. У Канаді та США соціальний супровід тісно інтегрований із програмами освіти, охорони здоров'я та психологічної підтримки.

Отже, міжнародний досвід підтверджує, що ефективний соціальний супровід – це комплексна, довготривала й орієнтована на розвиток потенціалу сім'ї діяльність, що забезпечує сталий добробут дитини й гармонізацію сімейних відносин.

Для України важливим є адаптація кращих практик зарубіжних країн: створення міждисциплінарних команд, впровадження системи раннього виявлення кризових сімей, посилення ролі місцевих громад і недержавного сектору.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ У НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

2.1. Стан соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах в Благодійній недержавній організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко»

На сучасному етапі соціального розвитку України значна увага приділяється підтримці сімей із дітьми, які перебувають у СЖО. В умовах соціальної нестабільності, військових дій та економічної кризи актуальність соціального супроводу цієї категорії сімей лише зростає. Важливу роль у цьому процесі відіграють недержавні організації, серед яких провідне місце займає Благодійна недержавна організація «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» (далі – БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко»).

Організація працює відповідно до міжнародних стандартів захисту прав дітей і сімей, а також керується українськими нормативними актами, зокрема: Закон України «Про соціальні послуги» [26], Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [27], Наказ Міністерства соціальної політики України № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» [12].

Діяльність організації орієнтується на такі базові принципи соціального супроводу:

- індивідуалізований підхід до потреб кожної сім'ї;
- безперервність надання підтримки;

- повага до гідності та автономії сімей;
- конфіденційність інформації;
- партнерство із сім'єю у вирішенні проблем.

Основними напрямками соціального супроводу в БО «КОВ «БФ»СОС Дитяче містечко» є:

- оцінка потреб сімей;
- розробка індивідуальних планів супроводу;
- комплексна допомога (матеріальна, психологічна, юридична);
- забезпечення доступу до освітніх та медичних послуг;
- сприяння інтеграції родин у громаду;
- підтримка дітей у складних життєвих ситуаціях.

Під час супроводу сімей соціальні працівники використовують кейс-менеджмент як провідний метод роботи. Важливим аспектом діяльності є регулярне оновлення оцінки потреб сім'ї, корекція плану супроводу відповідно до змін обставин, проведення моніторингу результатів супроводу [52].

Відповідно до даних внутрішньої звітності БО «КОВ «БФ»СОС Дитяче містечко» (2024 рік), під соціальним супроводом перебувало понад 300 сімей у Київській, Донецькій, Луганській, Івано-Франківській областях. Основними причинами включення сімей до програм супроводу були: бідність (65%), безробіття батьків (52%), насильство в сім'ї (38%), відсутність житла (34%), стан здоров'я дітей або батьків (28%) [51].

Організація активно співпрацює з державними органами соціального захисту, медичними установами, освітніми закладами, іншими недержавними організаціями. Це дозволяє реалізовувати принцип інтегрованого підходу до вирішення проблем сімей.

Серед досягнень соціального супроводу можна відзначити:

- покращення матеріального стану сімей шляхом сприяння працевлаштуванню батьків;

- стабілізацію психологічного стану дітей через надання психосоціальної допомоги;
- підвищення рівня освіченості батьків з питань виховання дітей та правової обізнаності;
- попередження вилучення дітей із сімей.

Водночас існують і труднощі в реалізації програм супроводу: низький рівень мотивації деяких родин до змін, дефіцит спеціалізованих кадрів (психологів, адвокатів), недостатнє фінансування окремих програм.

Таким чином, аналіз діяльності БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» свідчить про важливість системного, комплексного та довготривалого підходу до соціального супроводу сімей із дітьми у СЖО. Практика організації підтверджує, що ефективний супровід сприяє збереженню сім'ї як природного середовища розвитку дитини, зміцненню соціальної інтеграції та запобіганню соціальному сирітству.

У діяльності організації активно використовується кейс-менеджмент як форма роботи, що дозволяє координувати зусилля різних фахівців. Окрему увагу приділено мультидисциплінарному підходу, що забезпечує всебічний аналіз проблематики кожної конкретної ситуації. Команда супроводу складається з соціального працівника, психолога, юриста, іноді залучаються медики або освітяни [52].

Організація діє відповідно до Державного стандарту соціального супроводу сімей [12], а також власних методичних розробок і стратегічних документів. В основі моделі підтримки – права дитини, найкращі інтереси сім'ї, принципи недискримінації, поваги до гідності, добровільності участі у програмі.

Соціальний супровід в БО «КОВ «БФ «СОС Дитяче містечко» реалізується в кількох форматах:

- стаціонарна допомога – у центрах підтримки сім'ї;
- виїзна підтримка – мобільними командами;

- цифрове консультування – через телефонні або онлайн-платформи у разі обмеженого доступу [51].

З 2022 року діяльність організації значно розширилася через зростання кількості внутрішньо переміщених осіб і сімей, що втратили стабільність. За 2023 рік понад 800 сімей в Україні отримали соціальні послуги в межах діяльності організації, з яких понад 500 – перебували під соціальним супроводом щонайменше 6 місяців [51].

У 2024 році було реалізовано програму Cash Assistance – грошової допомоги для прийомних сімей, опікунів і дитячих будинків сімейного типу. Родини отримували по 3 600 грн щомісяця на дитину протягом трьох місяців (загалом 10 800 грн). Додатково забезпечувалася підтримка у сплаті оренди житла для внутрішньо переміщених родин [51].

У 2025 році стартував проєкт «Соціально-економічне укріплення вразливих українських сімей», що передбачає навчання, менторську підтримку та надання грантів батькам (до 179 000 грн) для започаткування власної справи [51].

Згідно зі звітами, з початку діяльності в Україні організація охопила підтримкою понад 100 тисяч дітей та дорослих. Лише у 2023 році соціальними програмами було охоплено понад 800 сімей, з яких більше половини перебували під супроводом протягом понад шести місяців [2].

З метою визначення стану здійснення соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, було проведено опитування серед фахівців Благодійної недержавної організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко. Дослідження було проведено у березні – травні 2025 року згідно з інституційним протоколом за адресою: м. Київ, вул. Бориспільська, 6.

Мета опитування : визначити стан, проблеми та ефективність реалізації соціального супроводу сімей із дітьми у СЖО на основі думок фахівців організації.

Вибірка: у дослідженні взяли участь 20 фахівців благодійної організації (соціальні працівники, психологи, координатори програм та фахівці із соціальної роботи, які безпосередньо здійснюють супровід сімей).

Методологічною основою дослідження став метод анкетування, який поєднував елементи кількісного та якісного аналізу. Анкета, представлена у (Додаток Б), складалася з 10 запитань – як відкритого, так і закритого типу – та охоплювала кілька тематичних блоків:

- методи та форми соціального супроводу сімей з дітьми в СЖО;
- рівень ефективності соціального супроводу;
- найпоширеніші проблеми та труднощі;
- оцінка забезпечення ресурсами;
- задоволеність умовами праці;
- рекомендації щодо покращення надання послуг.

Аналіз проводився за кількісними (частота відповідей, відсотки) та якісними (інтерпретація значення відповідей з відкритими варіантами) показниками.

Отримані результати стали основою для формування таблиць 2.1-2.3, які відображають статистичні показники опитування.

Результати дослідження узагальнено у таблиці 2.1, де відображено рівень оцінки ефективності супроводу з погляду фахівців.

Таблиця 2.1.

**Оцінка фахівцями ефективності соціального супроводу
в БО «КОВ БФ «СОС Дитяче містечко»**

Варіант відповіді	Кількість осіб	%
Високий рівень ефективності	9	45,0
Достатній рівень	8	40,0
Низький рівень	3	15,0

Джерело: складено автором самостійно

Отримані результати показують, що більшість – 17 фахівців (85%) оцінюють діяльність організації як ефективну або достатньо ефективну. Це підтверджує позитивну динаміку впровадження сучасних підходів у соціальній роботі, зокрема кейс-менеджменту та мультидисциплінарної взаємодії.

Отже, рівень ефективності соціального супроводу у БО «КОВ «БФ»СОС Дитяче містечко» можна вважати задовільним, із потенціалом подальшого розвитку.

Наступним кроком було дослідження ступеня задоволеності фахівців умовами своєї роботи та рівнем методичного забезпечення.

Одним із завдань опитування фахівців було з'ясування основних труднощів, з якими вони стикаються під час реалізації програм соціального супроводу (табл. 2.2). Таблиця демонструє частоту згадувань типових проблем, що ускладнюють процес роботи з сім'ями.

Таблиця 2. 2.

Основні труднощі в роботі з сім'ями у СЖО

Проблема	Кількість відповідей	%
Недостатня мотивація сімей до змін	10	66,7
Нестача матеріальних ресурсів	8	53,3
Наявність насильства у сім'ї	5	33,3
Відсутність житла або нестабільність умов	4	26,7
Психоемоційне вигорання фахівців	3	20,0

Джерело: складено автором самостійно

Результати показують, що найчастіше фахівці стикаються з низькою мотивацією клієнтів до змін 10 (66,7%) та браком матеріальних ресурсів 8 (53,3%). Також значну увагу потребує профілактика емоційного вигорання працівників, яке зазначили 3 (20%) респондентів. Отримані дані свідчать про необхідність підвищення ресурсного забезпечення та посилення психологічної підтримки персоналу. Переважна більшість фахівців (понад

80%) підкреслили важливість розширення можливостей супервізії та методичної підтримки.

Таким чином, забезпечення емоційної стабільності персоналу та створення сприятливих умов праці є ключовими напрямками підвищення ефективності роботи організації.

Найбільш складною для спеціалістів є проблема низької мотивації сімей до участі у програмах. Понад половина респондентів також вказали на брак матеріальних ресурсів для тривалого супроводу.

Наступний етап опитування стосувався аналізу методів, що найчастіше застосовуються фахівцями у роботі з сім'ями. Метою було визначити ефективність практичного інструментарію, який реалізується у рамках соціального супроводу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Оцінка використання методів соціальної роботи

Методи	Так (Кількість відповідей (%))	Ні (%)	Частково (%)
Кейс-менеджмент	19 (95%)	0	1 (5%)
Мультидисциплінарна команда	16 (80%)	1 (5%)	3 (15%)
Сімейне консультування	20 (100%)	0	0
Домашні візити	17 (85%)	0	3 (15%)
Групові тренінги для батьків	15 (75%)	1 (5%)	4 (20%)

Джерело: складено автором самостійно

Найбільш популярними методами є кейс-менеджмент 19 (95%) та сімейне консультування 20 осіб (100%). Менш поширеними залишаються групові тренінги 15 (75%), що пов'язано з кадровими та часовими обмеженнями.

Отже, у подальшій діяльності доцільно підсилювати саме групові та комунікативні форми роботи.

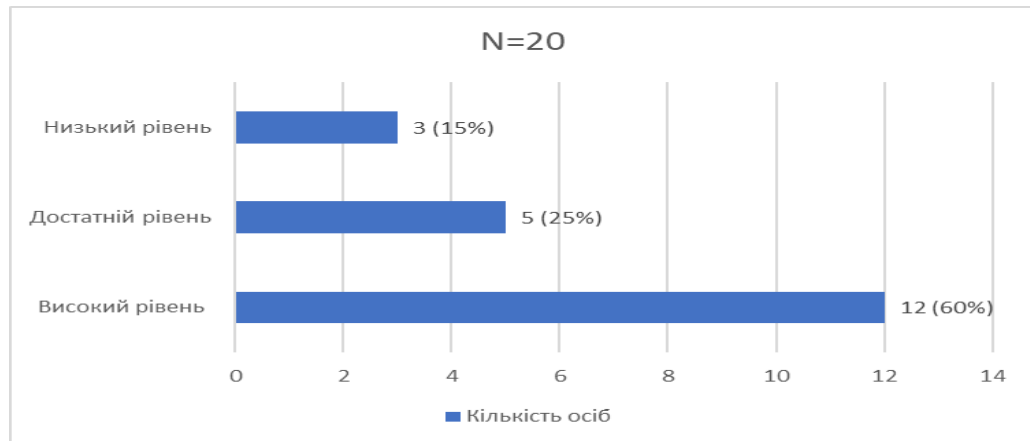

Рис 2.1. Відповіді респондентів щодо оцінки використання методів соціальної роботи (%)

Джерело: складено автором самостійно

- 12 (60%) фахівців вважають, що в організації існує належна система взаємодії між відділами;
- 5(25%) оцінюють координацію як середню;
- 3(15%) вважають, що співпраця потребує покращення.

Більшість спеціалістів позитивно оцінили міжвідомчу співпрацю (з громадами, школами, службами у справах дітей), але зазначили, що через війну частина установ працює нестабільно.

В ході дослідження нами були визначені пропозиції фахівців щодо вдосконалення соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають в СЖО. Результати представленні в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Пропозиції фахівців щодо вдосконалення соціального супроводу

Пропозиції	Кількість	%
Збільшити кількість психологів	8	53,3
Посилити матеріальну допомогу сім'ям	10	66,7
Розширити мережу партнерських громад	7	46,7
Підвищити кваліфікацію фахівців	6	40,0

Джерело: складено автором самостійно

Отже, ключовими пропозиціями фахівців є підвищення ресурсного потенціалу та професійна підтримка спеціалістів.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що соціальний супровід у Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» реалізується системно, із застосуванням сучасних підходів, проте має низку викликів, пов'язаних із матеріальними обмеженнями та підвищеним навантаженням на персонал.

Соціальний супровід сімей із дітьми у БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» здійснюється на високому професійному рівні, базується на принципах кейс-менеджменту, індивідуальне консультування, супервізію – і демонструють високий рівень професійної рефлексії. Важливим резервом підвищення ефективності соціального супроводу залишається розвиток міжвідомчої співпраці, удосконалення системи супервізії та розширення програм професійного навчання персоналу.

2.2. Визначення основних потреб та проблем сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах

Для визначення реальних потреб сімей із дітьми, що перебувають у СЖО, було проведено опитування клієнтів, які отримують підтримку від БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко». Метою дослідження було визначити соціально-економічне становище сімей, їхні основні проблеми, рівень задоволеності послугами та очікування щодо соціальної підтримки та соціального супроводу.

Опитування проводилося з квітня по травень 2025 року серед 20 сімей, які організація підтримувала протягом щонайменше 6 місяців. Вибірка включала сім'ї з різним соціальним статусом – сім'ї повні, неповні, прийомні сім'ї, сім'ї ВПО, що дозволило сформувати репрезентативну вибірку різних типів клієнтів.

Для збору інформації було використано метод анкетування (анкета представлена в Додатку В). Анкета складалася з 10 запитань, включаючи

закриті та відкриті запитання, що дозволило отримати як кількісні, так і якісні дані. Основними тематичними блоками анкети були: соціально-демографічні характеристики сімей (тип сім'ї, кількість дітей, житлові умови, зайнятість); оцінка фінансового становища та рівня забезпеченості; потреби та проблеми, з якими стикнулися сім'ї (психологічні, освітні, виховні, побутові, фінансові); досвід отримання соціальних послуг (види підтримки, ефективність, задоволення якістю); пропозиції та очікування щодо подальшого соціального супроводу.

Обробку даних проводили за допомогою методів описової статистики – підрахунку частоти згадувань та перетворення результатів у відсотки. Крім того, було проведено якісний аналіз відповідей респондентів на відкриті запитання, що дозволило визначити емоційне та ціннісне ставлення сімей до отриманих ними послуг.

Результати анкетування зведені в діаграмах, що відображають рівень задоволеності клієнтів, основні проблеми та потреби сімей. Узагальнення відповідей свідчить про позитивну динаміку змін у житті більшості сімей, які отримують підтримку, та підтверджує ефективність впровадженої моделі соціальної підтримки.

Дослідження умов життя сімей, які перебувають під соціальним супроводом, розпочато з аналізу матеріального стану (рис. 2.2).

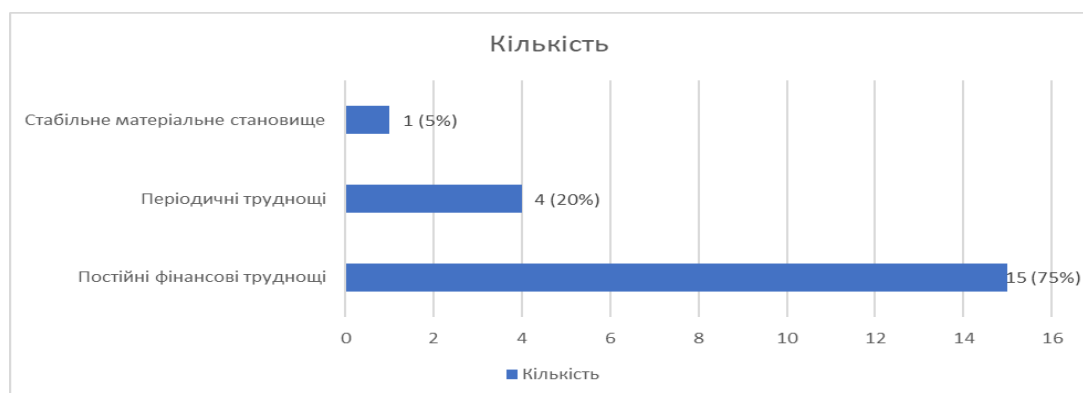

Рис.2.2. Відповіді респондентів на запитання «Як ви можете оцінити рівень матеріального забезпечення своєї сімей?»

Джерело: складено автором самостійно

Результати свідчать, що 15 сімей (75%) перебувають у стані постійних фінансових труднощів, а лише 1 сім'я (5%) вважає своє матеріальне становище стабільним. Це підкреслює важливість продовження програм матеріальної допомоги, соціальних виплат і ініціатив із фінансової грамотності.

Житлові умови є важливим показником соціальної стабільності родини. Понад 14 сімей (70%) респондентів не мають власного житла. 9 (45%) орендують, 5 (25%) мешкають тимчасово. Така ситуація підсилює соціальну вразливість родин, зокрема внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з високими витратами на оренду. Особливо вразливими є переселені родини, які змушені орендувати або жити тимчасово, що створює емоційне та фінансове напруження.

Зайнятість батьків – є один із ключових факторів стабільності сім'ї. Діаграма відображає рівень працевлаштування серед опитаних батьків, які перебувають під соціальним супроводом.

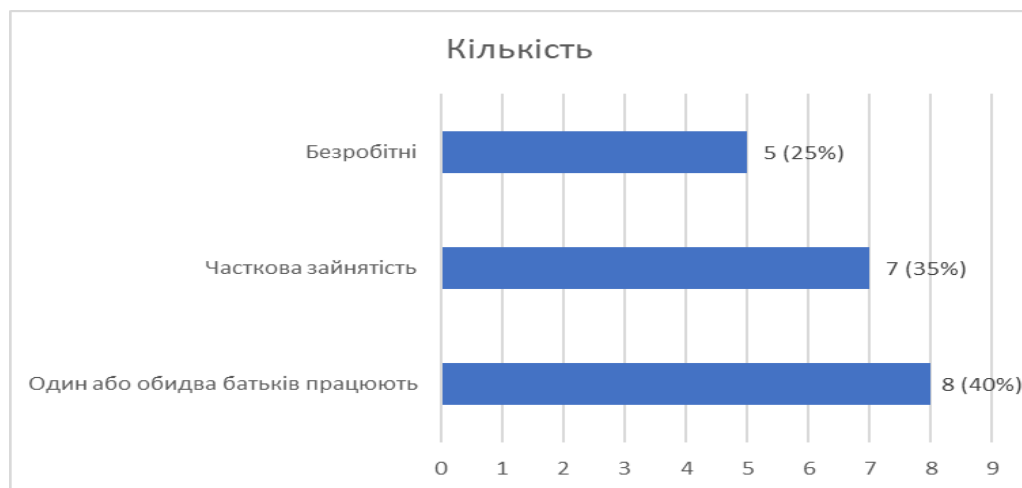

Рис.2.3. Наявність постійної роботи у батьків

Джерело: складено автором самостійно

Лише 8 (40%) сімей мають стабільне джерело доходу. 7 (35%) працюють частково, а 5 (25%) залишаються безробітними. Це підкреслює необхідність активізації програм підтримки працевлаштування, що

реалізуються у партнерстві з місцевими громадами та центрами зайнятості. Решта або працевлаштовані частково, або залишилися без роботи через воєнні дії. Це підкреслює важливість соціальних програм працевлаштування, які реалізує БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко».

Оцінка виховних проблем допомагає визначити напрями психологічної підтримки сімей. Діаграма відображає поширеність типових труднощів, із якими стикаються батьки.

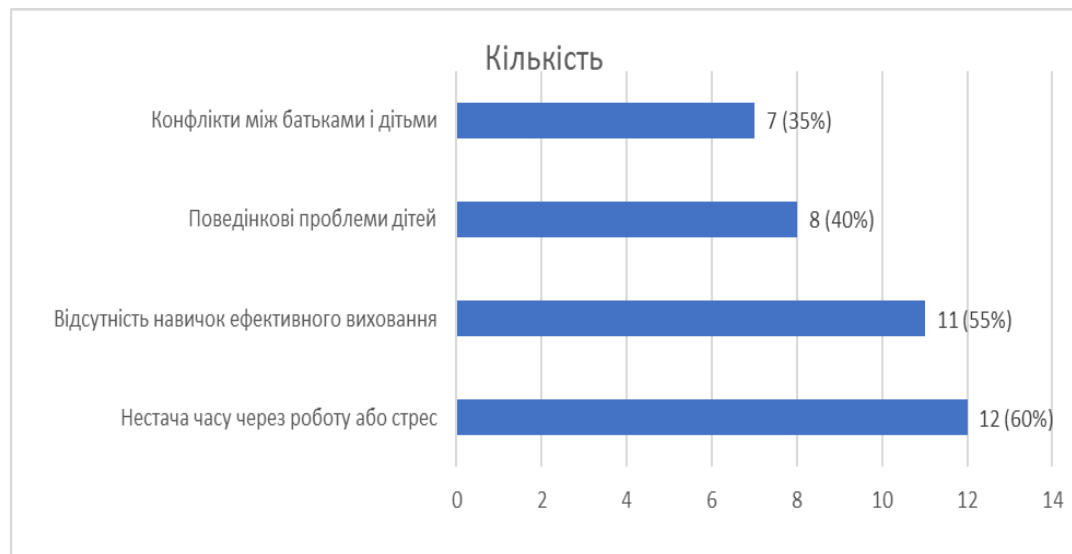

Рис. 2.4. Відповідь на запитання: «З якими труднощами у вихованні дітей Ви стикаєтесь найчастіше?»

Джерело: складено автором самостійно

12 (60%) сімей зазначили нестачу часу на спілкування з дітьми, 11 (55%) – труднощі у вихованні, а 8 (40%) – поведінкові проблеми дітей. Це свідчить про потребу у продовженні програм із формування батьківських навичок і психологічної реабілітації. У більшості родин спостерігаються труднощі виховного характеру, що пояснюється як психологічною втомою батьків, так і травматичними подіями війни. БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» компенсує це проведенням тренінгів із батьківської компетентності.

Для з'ясування рівня підтримки було проведено аналіз отриманих соціальних послуг. Діаграма демонструє частоту користування різними видами допомоги.

Рис. 2.5. Розподіл відповідей респондентів на питання «Які види допомоги сім'ї отримують найчастіше?»
Джерело: складено автором самостійно

Матеріальна допомога залишається провідною формою підтримки, та найбільш затребуваною в 18 сімей (90%), однак значна частка родин – 15 (75%) активно користується психологічною підтримкою, а також юридичні консультації отримують 11 сімей (55%). Це підтверджує комплексний підхід організації до роботи з сім'ями. Отже, пріоритетом подальшої роботи має бути поєднання матеріальної підтримки з розвитком освітніх та тренінгових компонентів

В ході нашого дослідження нам також було важливо визначити наскільки сім'ї задоволені якістю та ефективністю отриманих послуг. Діаграма 2.6. подає узагальнену оцінку за п'ятибальною шкалою.

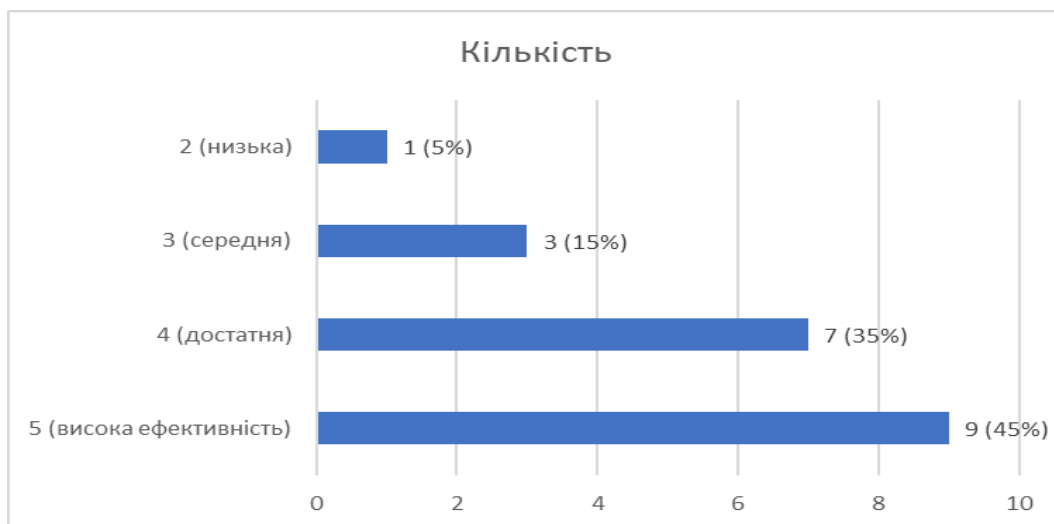

Рис. 2.6. Оцінка сім'ями ефективності соціального супроводу

Джерело: складено автором самостійно

Понад 16 сімей (80%) високо оцінили ефективність супроводу, що свідчить про довіру клієнтів до організації та задоволеність результатами співпраці. Проте 1 сім'я (5%) вказала на низьку ефективність, що вказує на потребу в індивідуалізації підходів. Водночас частина респондентів (близько 20%) висловила потребу в додатковій психологічній підтримці та освітніх заходах для батьків.

Отже, програма соціального супроводу має позитивний вплив, але вимагає системного підсилення компонентів навчання та консультування. 16 сімей (80%) задоволені рівнем соціального супроводу. Найвище оцінили психологічну підтримку та людяність працівників, нижчі оцінки – щодо обсягів матеріальної допомоги, які залежать від фінансування донорів.

Для виявлення основних напрямів соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають в СЖО. Ми визначили найактуальніші потреби таких сімей. Діаграма узагальнює отримані відповіді.

Рис. 2.7. Потреби сімей, які потребують додаткової уваги

Джерело: складено автором самостійно

Матеріальна допомога (90%), працевлаштування (70%) та психологічна реабілітація (65%) визначені як найголовніші потреби. Ці напрями повинні стати основою при плануванні авторської програми соціального супроводу.

Головні потреби – стабільне працевлаштування, психологічна підтримка та матеріальна стабільність. Ці напрями доцільно врахувати при розробці авторської програми соціального супроводу.

Результати анкетування дозволяють глибше зрозуміти реальний стан сімей, які перебувають під соціальним супроводом у Благодійній недержавній організації «Київське обласне відділення «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко». Отримані дані підтвердили, що більшість сімей знаходяться у стані соціальної нестабільності, мають низький рівень матеріального забезпечення та потребують комплексної підтримки.

Близько 15 опитаних (75%) зазначили постійні фінансові труднощі, 14 (70%) – відсутність стабільної роботи, а 9 (45%) – перебувають у статусі орендарів або тимчасово проживають у знайомих. Переважна більшість родин 18(90%) регулярно користуються матеріальною допомогою, але також

активно потребують психологічної підтримки 15 (75%) і консультацій із виховання дітей 10 (50%).

Варто зазначити, що психологічна реабілітація та працевлаштування є тими потребами, які батьки визначають як пріоритетні. Це свідчить про поступовий перехід від пасивного споживання допомоги до активного прагнення самостійності – результат, який демонструє ефективність соціального супроводу як інструменту соціальної інтеграції.

Під час опитування батьки позитивно оцінили людяність і професіоналізм фахівців організації, проте зауважили, що через складну економічну ситуацію в Україні обсяг матеріальної підтримки не завжди відповідає потребам. Багато сімей (понад 60%) висловили побажання розширити програми зайнятості, професійного навчання, а також консультації щодо підвищення фінансової грамотності.

Результати дослідження вказують на те, що ефективна підтримка сімей у СЖО має базуватися на комплексному підході, що поєднує матеріальну допомогу, розвиток життєвих навичок, зміцнення батьківського потенціалу та підвищення правової спроможності родин.

Виявлені проблеми потребують застосування гнучких, індивідуалізованих стратегій підтримки та розробки спеціалізованих програм профілактики повторного потрапляння сімей у кризу.

Таким чином, емпіричне дослідження підтвердило багатовекторність проблем і високий рівень уразливості сімей у СЖО. Отримані дані стали підґрунтям для розробки програми індивідуального супроводу.

Аналіз результатів опитування показав, що:

1. Соціальний супровід сімей у БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» має значний позитивний вплив на стабілізацію родинного функціонування, проте не може компенсувати всі системні проблеми (бідність, безробіття, нестача житла).

2. Найгострішими є питання економічної безпеки та психологічного благополуччя дітей.

3. Батьки демонструють готовність до співпраці з фахівцями, що створює сприятливі умови для реалізації індивідуальних програм соціального супроводу.

4. Необхідно посилювати практики активної участі сімей у процесі ухвалення рішень, розширювати співпрацю з місцевими громадами та службами зайнятості.

5. Отримані результати стали емпіричною базою для розробки авторської програми соціального супроводу сімей у СЖО, яка буде представлена в параграфі 2.3.

Результати анкетування сімей, які отримують соціальну допомогу у вигляді соціального супроводу від БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко», показали, що більшість респондентів відзначили позитивні зміни у своєму житті після отримання підтримки від організації. Зокрема, значна частина сімей повідомила про покращення свого фінансового становища, емоційного клімату та стосунків між батьками та дітьми. Це підтверджує ефективність наданих послуг та їх практичну значущість у подоланні кризових ситуацій.

Водночас родини окреслили низку нагальних проблем, які потребують подальшої уваги з боку фахівців: обмежені фінансові ресурси, труднощі з працевлаштуванням, брак житла, потреба в додатковій психологічній та юридичній підтримці. Отримані відповіді також вказували на попит на освітні програми для батьків, навчання розвитку комунікативних навичок та ефективного батьківства.

Загалом можна стверджувати, що модель соціального супроводу, що реалізується в рамках діяльності БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко», сприяє підвищенню соціальної адаптивності сімей, але потрібне систематичне розширення спектру послуг – зокрема, в напрямку запобігання

кризам, професійної орієнтації, розвитку батьківських компетентностей та довгострокової психологічної підтримки.

2.3. Розробка та впровадження програми соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах

На основі аналізу стану соціального супроводу у БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» та результатів опитувань спеціалістів та сімей (параграфи 2.1–2.2) визначено основні труднощі, які знижують ефективність супроводу:

- обмеженість фінансування, що не дозволяє розширити обсяг матеріальної допомоги;
- перевантаження фахівців, через що бракує часу для глибокої індивідуальної роботи з кожною родиною;
- недостатня мотивація частини сімей до участі у програмах саморозвитку;
- дефіцит психологічної підтримки як для клієнтів, так і для самих працівників.

Водночас, 16 опитаних сімей (80%) та 17 фахівців (86%) оцінили якість соціального супроводу як високу або достатню. Це свідчить про довіру отримувачів послуг до організації та про те, що діяльність БО «КОВ «БФ «СОС Дитяче містечко» відповідає державним стандартам і міжнародним принципам роботи з дітьми в кризових умовах.

На основі узагальнених даних визначено три ключові напрями удосконалення соціального супроводу в недержавних організаціях:

1. Посилення психоемоційної підтримки сімей і спеціалістів.
2. Розширення соціально-економічних програм – допомога у працевлаштуванні, професійне навчання, консультації з фінансової грамотності.
3. Активізація партнерства між громадськими, освітніми та державними структурами для комплексного реагування на потреби сімей.

Ці результати стали підґрунтям для створення авторської програми соціального супроводу «Разом заради стабільності», що поєднує класичні методи кейс-менеджменту з елементами соціально-педагогічної, психологічної та економічної підтримки.

Доцільність створення авторської програми зумовлена також необхідністю посилити профілактичну складову соціального супроводу. Опитування засвідчили, що значна частина родин звертається по допомогу вже після виникнення кризи, тоді як сучасні тенденції світової практики передбачають раннє втручання та супровід сімей із груп ризику ще до настання критичної ситуації.

Розробка програми ґрунтується на результатах контент-аналізу діяльності організації, анкетувань та на аналізі кращих зарубіжних практик (моделі Early Help, Family Group Conference, Family Resource Centres).

Під час формування змісту програми було враховано основні принципи соціальної роботи: індивідуальний підхід, партнерство, профілактичну спрямованість, конфіденційність, повагу до гідності клієнта та активізацію внутрішніх ресурсів родини.

Програма «Разом заради стабільності» покликана інтегрувати в діяльність організації нові форми й методи роботи з родинами: групові тренінги для батьків, системну психологічну підтримку, консультативну допомогу з питань зайнятості, розвиток навичок самодопомоги та фінансової грамотності.

Розроблення програми стало логічним продовженням попередніх етапів дослідження та дало змогу перейти від аналізу практики до створення моделі, що може бути впроваджена як у межах БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко», так і в інших недержавних організаціях.

Програма соціального супроводу сімей із дітьми, які опинилися у СЖО «Разом заради стабільності» спрямована на підвищення якості соціального

супроводу сімей із дітьми, які опинилися у СЖО, через інтеграцію соціальних, психологічних і освітніх ресурсів громади.

Метою програми є підвищення ефективності соціального супроводу шляхом запровадження комплексної, міждисциплінарної моделі підтримки сімей, що поєднує індивідуальну роботу з клієнтом, групові форми взаємодії, профілактику криз і розвиток батьківських компетентностей.

Основні завдання програми:

1. Провести комплексну діагностику соціального, емоційного та матеріального стану сімей.
2. Забезпечити цілісний соціальний супровід, що охоплює правову, психологічну та освітню допомогу.
3. Активізувати внутрішній ресурс родини, зміцнити її виховний потенціал.
4. Розвивати партнерство між фахівцями, громадою і сім'єю.
5. Забезпечити моніторинг результативності соціального супроводу й оцінку досягнутих змін.

Учасниками програми є сім'ї із дітьми, які перебувають у СЖО (малозабезпечені, внутрішньо переміщені особи, батьки, що виховують дітей самотійно, сім'ї у кризових ситуаціях), а також соціальні фахівці, залучені до її реалізації.

Програма розрахована на 6 місяців і реалізується у три етапи: діагностико-аналітичний; корекційно-розвивальний; оціночно-результативний.

Діагностико-аналітичний етап передбачає виявлення реальних потреб і проблем сімей, оцінка рівня їхньої життєвої стійкості та визначення напрямів подальшого супроводу.

Завдання:

- провести оцінку потреб сімей;
- здійснити контент-аналіз отриманих даних;

– скласти індивідуальні плани соціального супроводу для кожної родини.

Форми роботи: індивідуальні інтерв'ю, анкетування, діагностичні бесіди, заповнення соціальних паспортів родин.

Результати етапу:

- виявлено ключові проблеми – нестабільність доходів, відсутність житла, труднощі у вихованні дітей, низька самооцінка батьків;
- створено карту потреб кожної сім'ї;
- визначено пріоритетні напрями втручання (психологічний, педагогічний, правовий, матеріальний).

Корекційно-розвивальний етап спрямований на створення умов для підвищення життєвої стійкості сімей, активізації їхніх внутрішніх ресурсів і формування стабільного соціального функціонування.

Завдання:

1. Забезпечити регулярні консультації та супровід фахівцями соціальної роботи.
2. Організувати групові тренінги та навчальні заходи для батьків.
3. Надати цільову матеріальну, психологічну та правову допомогу.
4. Розвивати партнерські зв'язки з місцевими закладами освіти, охорони здоров'я та центрами зайнятості.

Основні напрями діяльності:

1. Соціальний напрям – сприяння вирішенню побутових і житлових проблем, консультації щодо соціальних виплат, взаємодія з органами місцевого самоврядування.
2. Психологічний напрям – індивідуальні консультації, психотерапевтичні групи підтримки, тренінги «Батьківство без стресу», «Емоційна грамотність для дорослих».
3. Педагогічний напрям – освітні семінари «Розвиток дитини у кризових умовах», «Як формувати відповідальну поведінку у дітей».

4. Правовий напрям – юридичні консультації щодо захисту прав дитини, оформлення документів, соціальних гарантій, вирішення сімейних спорів.

5. Профілактичний напрям – виявлення сімей групи ризику, супровід вагітних жінок і молодих матерів, запобігання насильству.

Очікувані результати:

- підвищення рівня батьківських компетентностей;
- стабілізація емоційного клімату в сім'ях;
- зростання рівня самостійності та соціальної активності батьків;
- зміцнення комунікації між сім'єю і соціальними службами.

III. Оціночно-результативний етап

Мета: визначення ефективності реалізації програми, аналіз динаміки змін і рівня задоволеності учасників.

Завдання:

- провести повторне анкетування сімей і фахівців;
- здійснити експертне оцінювання програми;
- підготувати узагальнений звіт і сформулювати рекомендації для подальшої роботи.

Методи оцінювання: анкетування, інтерв'ю з учасниками програми, контент-аналіз відгуків, експертна оцінка за п'ятьма критеріями: актуальність, інноваційність, практична значущість, реалізованість, можливість масштабування.

Важливим етапом стала апробація авторської програми соціального супроводу «Разом заради стабільності» у діяльності фахівців БО «КОВ «БФ»СОС Дитяче містечко». Програму було впроваджено у роботу з двома сім'ями, які перебували під супроводом та мали комплексні соціально-побутові й психологічні труднощі. Реалізація програми тривала три місяці та включала тренінгові заняття, супервізійну підтримку, індивідуальні консультації та оцінку динаміки змін.

У ході апробації програми «Разом заради стабільності» доведено, що комплексний підхід, орієнтований на потреби родини, сприяє формуванню соціальної стабільності, психологічної стійкості та виховної компетентності батьків.

Родини, які взяли участь у програмі, продемонстрували вищий рівень самостійності у вирішенні побутових і виховних проблем, зменшення рівня конфліктності та підвищення мотивації до позитивних змін.

Фахівці організації відзначили зручність використання програми у практичній роботі, її гнучкість і можливість адаптації під конкретні випадки. З огляду на отримані результати, програму рекомендовано до подальшого впровадження в діяльність структурних підрозділів БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» та для використання в громадах у межах системи надання соціальних послуг.

Таким чином, апробація програми підтвердила практичну результативність та доцільність її подальшого застосування й масштабування у соціальній роботі з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Результатами впровадження було: покращення комунікації між членами родини, підвищення рівня батьківських компетентностей, зростання мотивації батьків до працевлаштування, а також емоційний стан дітей став більш стабілізаційним. Учасники відзначили доступність матеріалів програми, підтримку фахівців та можливість застосовувати отримані навички у повсякденному житті.

Авторська програма «Разом заради стабільності» є інтегрованою моделлю соціального супроводу, що поєднує професійну підтримку, психологічну допомогу, навчальні ресурси та соціальне партнерство. Її реалізація на базі організації БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» демонструє ефективність міжсекторального підходу, сприяє сталим змінам у житті сімей і може бути масштабована на рівень місцевих громад.

З метою оцінювання ефективності запропонованої авторської програми «Разом заради стабільності» проведено експертне опитування 10 фахівців соціальної сфери, психологів і представників недержавних організацій (структура анкети подана в додатку Г).

Оцінювання проводилося за п'ятьма критеріями: соціальна актуальність, інноваційність, практична значущість, реалістичність впровадження та потенціал масштабування. Результати подано в таблиці 2. 5.

Експерти виставляли оцінки за 5-бальною шкалою.

Таблиця 2. 5.

Результати експертного оцінювання програми

«Разом заради стабільності»

Критерій	Середній бал (із 5)	Кількість експертів	% позитивної оцінки
Соціальна актуальність	4,3	7	70
Практична значущість	4,7	8	80
Інноваційність підходів	4,5	6	60
Реалістичність впровадження	4,8	9	90

Джерело: складено автором самостійно

За результатами оцінювання, 7 експертів (70%) відзначили високий рівень актуальності програми, 6 осіб (60%) – її інноваційність, а 8 (80%) – практичну значущість.

Жоден з експертів не оцінив програму нижче середнього рівня, що свідчить про позитивне сприйняття і потенціал реалізації.

Таким чином, запропонована програма «Разом заради стабільності» є ефективною моделлю роботи з сім'ями у СЖО і може бути рекомендована для впровадження в громадах. Усі експерти відзначили високу актуальність програми, особливо її спрямованість на комплексну допомогу сім'ям у СЖО.

Більшість респондентів 9 (90%) підкреслили доцільність поєднання матеріальної, психологічної та освітньої підтримки в єдиній структурі супроводу.

Серед рекомендацій – необхідність розширення компоненту з економічної самостійності сімей та систематизація моніторингу результатів.

Основні висновки експертного оцінювання:

1. Авторська програма повністю відповідає сучасним підходам соціальної роботи з сім'ями у СЖО.

2. Запропоновані методи (кейс-менеджмент, групові тренінги, індивідуальне консультування) є ефективними та реалістичними для впровадження в діяльність недержавних структур.

3. Програма може бути рекомендована до апробації у партнерстві з місцевими громадами та закладами освіти.

4. Високі експертні оцінки (у середньому 4,7 бала) свідчать про відповідність програми соціальним запитам і потребам сімей.

Розроблена авторська програма «Разом заради стабільності» стала логічним результатом аналізу діяльності благодійної організації БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» та узагальнення емпіричних даних, отриманих під час опитування фахівців і сімей.

Запропонована програма базується на комплексному підході, який поєднує психологічну підтримку, соціальне консультування, освітні елементи та практичний супровід сімей. Реалізація спрямована поступове формування самостійності родини, зменшення ризиків соціального сирітства та забезпечення стійкого позитивного середовища для розвитку дітей.

Висновки до другого розділу

Результати дослідження, яке було проведено серед фахівців БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко», засвідчили, що соціальний супровід сімей із дітьми реалізується на високому професійному рівні та має комплексний характер.

Більшість опитаних фахівців наголошують на позитивних змінах у стані сімей після отримання послуг супроводу, зокрема в емоційній стабільності, виховних навичках і рівні соціальної інтеграції.

Разом із тим виявлено низку труднощів: нестача ресурсів, відсутність достатньої кількості супервізій, перевантаження спеціалістів.

Опитування підтвердило потребу у налагодженні партнерської взаємодії між державними, недержавними та громадськими структурами, і вдосконаленні системи професійної підтримки фахівців.

Отже соціальний супровід у БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» можна охарактеризувати як ефективну, але потребуючу подальшого розвитку модель соціальної роботи, орієнтовану на індивідуальні потреби кожної сім'ї.

Аналіз результатів опитування сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, дозволив визначити основні проблеми, потреби та запити клієнтів.

Більша частина респондентів відзначили покращення якості життя після отримання послуг соціального супроводу – підвищення рівня стабільності, довіри в родині, поліпшення взаємин між батьками та дітьми.

Найпоширенішими потребами було визначено: психологічну допомогу, матеріальну підтримку, допомогу в працевлаштуванні, розвиток батьківських компетентностей і навичок ефективного спілкування з дітьми.

Дані опитування показали, що успішність соціального супроводу значною мірою залежить від постійного зворотного зв'язку між фахівцем і клієнтом, а також від рівня мотивації родини до участі у програмі. Соціальний супровід сімей у БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко» позитивно впливає на процес соціальної адаптації клієнтів і підтверджує

необхідність подальшого розширення спектра послуг та індивідуалізації підходів у роботі.

Порівняння результатів опитування фахівців і сімей дозволило виявити спільні тенденції: обидві сторони відзначають ефективність соціального супроводу та його вплив на стабілізацію сімейного функціонування.

Водночас зберігається потреба у вдосконаленні програм підтримки, підвищенні якості психологічного супроводу, розвитку навичок самодопомоги.

Результати впровадження програми деталізовані в аналітичних матеріалах супроводу та можуть бути використані для удосконалення соціальних послуг у громадах.

На основі результатів емпіричного дослідження була розроблена авторська програма соціального супроводу «Разом заради стабільності», спрямована на посилення внутрішніх ресурсів родини, профілактику кризових ситуацій і розвиток батьківської компетентності.

Експертне оцінювання програми підтвердило її практичну доцільність, інноваційність і гнучкість, що дає змогу адаптувати її до різних цільових груп клієнтів.

Таким чином, результати дослідження підтвердили ефективність системного підходу до соціального супроводу, який поєднує індивідуальну, групову й сімейну роботу, а також активну співпрацю громади, державних і недержавних інституцій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку системи соціальних послуг в Україні та міжнародного досвіду.

У процесі дослідження досягнуто мету та виконано поставлені завдання.

1. На основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових документів визначено, що сім'я з дітьми, що опинилася в СЖО, зазвичай втрачає здатність самостійно забезпечувати належний рівень життя та виховання дітей. Такі сім'ї переживають життєві кризи – втрату джерел доходу, розлучення, хворобу або інвалідність, домашнє насильство, переміщення, що не лише послаблює функціональні можливості родини, а й піддає ризику права та добробут дітей.

2. Встановлено, що соціальний супровід є одним із ключових механізмів соціальної підтримки та профілактики сімейного неблагополуччя. Його сутність полягає у цілеспрямованій діяльності фахівців соціальної роботи, спрямованій на подолання або мінімізацію кризових обставин, активізацію внутрішнього потенціалу сім'ї та формування здатності до самостійного подолання труднощів. Визначено основні принципи соціального супроводу: комплексність, добровільність, гуманізм, адресність, міжвідомчу взаємодію та орієнтацію за інтересами дитини.

3. Вивчення зарубіжного досвіду соціального супроводу сім'ї із дітьми підтвердило, що в країнах Європи та Північної Америки переважають моделі підтримки сім'ї, засновані на принципах партнерства, захисту та раннього втручання. У Німеччині, Австрії та Польщі ключовим є індивідуальний підхід і персональна відповідальність асистента родини. В країнах Скандинавії акцент робиться на розвитку системи супервізії, участі

громади й постійній оцінці результатів соціальної роботи. У Канаді та США соціальний супровід тісно інтегрований із програмами освіти, охорони здоров'я та психологічної підтримки. Міжнародний досвід підтверджує, що ефективний соціальний супровід – це комплексна, довготривала й орієнтована на розвиток потенціалу сім'ї діяльність, що забезпечує сталий добробут дитини й гармонізацію сімейних відносин. Для України важливим є адаптація кращих практик зарубіжних країн, а саме: створення міждисциплінарних команд, впровадження системи раннього виявлення кризових сімей, посилення ролі місцевих громад і недержавного сектору.

4. Результати дослідження, яке було проведено серед фахівців БО «КОВ «БФ«СОС Дитяче містечко», засвідчили, що соціальний супровід сімей із дітьми реалізується на високому професійному рівні та має комплексний характер. Більшість опитаних фахівців наголошують на позитивних змінах у стані сімей після отримання послуг супроводу, зокрема в емоційній стабільності, виховних навичках і рівні соціальної інтеграції. Разом із тим виявлено низку труднощів: нестача ресурсів, відсутність достатньої кількості супервізій, перевантаження спеціалістів.

5. Аналіз результатів опитування сімей із дітьми, які перебувають у СЖО, дозволив визначити основні проблеми, потреби та запити таких сімей. Найпоширенішими потребами було визначено: психологічну допомогу, матеріальну підтримку, допомогу в працевлаштуванні, розвиток батьківських компетентностей і навичок ефективного спілкування з дітьми. Дані опитування показали, що успішність соціального супроводу значною мірою залежить від постійного зворотного зв'язку між фахівцем і клієнтом, а також від рівня мотивації родини до участі у програмі. Порівняння результатів опитування фахівців і сімей дозволило виявити спільні тенденції: обидві сторони відзначають ефективність соціального супроводу та його вплив на стабілізацію сімейного функціонування. Водночас зберігається потреба у

вдосконаленні програм підтримки, підвищенні якості психологічного супроводу, розвитку навичок самодопомоги.

6. На основі результатів емпіричного дослідження була розроблена авторська програма соціального супроводу «Разом заради стабільності», спрямована на посилення внутрішніх ресурсів родини, мотивації сімей до вирішення власних проблем, профілактику кризових ситуацій і розвиток батьківської компетентності. Експертне оцінювання програми підтвердило її практичну доцільність, інноваційність і гнучкість, що дає змогу адаптувати її до різних цільових груп клієнтів.

Таким чином, результати дослідження підтвердили ефективність системного підходу до соціального супроводу, який поєднує індивідуальну, групову й сімейну роботу, а також активну співпрацю громади, державних і недержавних інституцій.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності програм соціального супроводу в умовах воєнного та післявоєнного періоду, розвитку системи оцінювання результатів соціальних послуг і впровадженні міжнародних стандартів соціальної роботи з даною групою отримувачів соціальних послуг в українську практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки : тренінгів курс для спеціалістів соціальної сфери / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ : Основа-Принт, 2007. 128 с.
2. Анселен Ж. Франція: соціальні послуги. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 1(2). С. 204–219.
3. Балл Г. О., Рожков М. І. Психологія кризових ситуацій. Київ : Либідь, 2019. 256 с.
4. Березін О. В., Безпарточний М. Г., Нікілєва Л. О. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування. Полтава : Інтер Графіка, 2013. 210 с.
5. Бєх І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ : Либідь, 2020. 368 с.
6. Бєх І. Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю: теорія і практика. Київ : Слово, 2020. 312 с.
7. Бойко А. М., Брижовата Н. В. Соціальна робота: у 3 ч. Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів / за ред. Т. В. Семигіної, І. М. Григи. Київ : Києво-Могилянська академія, 2004. 166 с.
8. Бочарова В. А. Соціальна робота: практичний курс. Київ : Університет «Україна», 2022. 284 с.
9. Віщукаєва К. Соціальний супровід клієнта : навч. посіб. Одеса : Букаєв В. В., 2017. 322 с.
10. Впровадження програми надання соціальних послуг сім'ям з дітьми раннього та дошкільного віку, що опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рекомендації. Київ : Р. К. Майстер-принт, 2008. 196 с.
11. Гуревич Р. С. Соціальна робота: методи і технології. Київ : Академвидав, 2019. 280 с.

12. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : затв. наказом Мінсоцполітики № 1307 від 11.08.2017 (ред. 01.07.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16> (дата звернення: 05.10.2025).
13. Діти – батьки – сім'я : наук.-поп. зб. Київ : Наук. світ, 2005. 37 с.
14. Діти «групи ризику»: психологічні, соціальні та правові аспекти. Київ : Київська МДА, 2001. 192 с.
15. Доступ до публічної інформації. URL: <https://dostup.org.ua/request/136661/response/420159/attach/2/> (дата звернення: 06.10.2025).
16. Зберегти сім'ю : соціальна робота із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах / авт.-упоряд.: О. Мороз, Г. Постолук, Т. Семигіна, О. Шипіленко. Київ : ЕКМО, 2008. 160 с.
17. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи. Київ, 2002. 164 с.
18. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
19. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника : навч.-метод. посіб. Київ : ДЦССМ, 2004. 164 с.
20. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 07.10.2025).
21. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей : метод. реком. Київ : Держсоцслужба, 2005. 100 с.
22. Липинська О. В. Методика соціальної роботи з сім'ями. Київ : Каравела, 2021. 220 с.
23. Любецька М. М. Механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 108–113.

24. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p> (дата звернення: 02.10.2025).
25. Омельченко Т. В. Психологічні проблеми дітей, які виховуються в сім'ях групи ризику. Київ : Центр соціальних досліджень, 2018. 144 с.
26. Порядок організації надання соціальних послуг : постанова КМУ від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-p> (дата звернення: 05.10.2025).
27. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 03.10.2025).
28. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 05.10.2025).
29. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.
30. Смілянець І. О. Корекція девіантної поведінки підлітків засобами арт-терапії. URL: <http://vuzlib.com/content/view/944/94/> (дата звернення: 04.10.2025).
31. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. 4-те вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
32. Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журнал. 2005. № 3 (11). 180 с.
33. Соціальні індикатори рівня життя населення : статист. зб. Київ : Держкомстат України, 2004. 230 с.
34. Створення та функціонування прийомних сімей : навч. посіб. Київ : УІСД, 2000. 128 с.

35. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. Київ : ДЦССМ, 2003. 132 с.
36. Хомич Л. В. Соціальна робота з сім'єю : навч. посіб. Київ : Академія, 2021. 240 с.
37. ЮНІСЕФ. Стан дітей в Україні у період війни : звіт 2023 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports> (дата звернення: 03.10.2025).
38. Biswas-Diener R., Diener E., Tamir M. The psychology of subjective well-being // *Daedalus*. 2004. Vol. 133, No. 2. P. 18–25.
39. Bradshaw M. *Family Therapy in Clinical Practice*. New York : Aronson, 1978.
40. Campbell A. *The Sense of Well-Being in America*. New York : McGraw-Hill, 1981.
41. Convention on the Rights of the Child. United Nations, 1989.
42. Department for Education UK. *Early Help Framework: Guidance for Practitioners*. London, 2023.
43. Diener E., Diener M. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. No. 68. P. 653–663.
44. European Child Protection Network. *Family Group Conference: Best Practice Guide*. Oslo, 2024.
45. Government of Canada. *Family Resource Centres Annual Report 2024*. Ottawa, 2024.
46. Kolomiets O. *Family Policy in the EU Countries*. Warsaw : Pedagogical University, 2023.
47. OECD. *Supporting Vulnerable Families: A Policy Approach*. Paris : OECD Publishing, 2020.
48. OECD. *Child Well-Being Data Portal*. URL: <https://www.oecd.org/child-well-being> (дата звернення: 09.10.2025).
49. Payne M. *Modern Social Work Theory*. London : Palgrave, 2021.

50. Oishi Sh., Diener E., Lucas R., Suh E. Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction // Personality and Social Psychology Bulletin. 1999. Vol. 25, No. 8. P. 980–990.
51. SOS Children's Villages Poland. Family Strengthening Programme 2023. Warsaw, 2024.
52. SOS Children's Villages. Supporting Families in Crisis: Global Report. Innsbruck, 2023.
53. Tunstill J., Blewett J. Effective Case Management in Social Work. London : Jessica Kingsley Publishers, 2015.
54. WHO. Adverse Childhood Experiences International Questionnaire (ACE-IQ): Guidelines. Geneva : WHO, 2018.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні характеристики різних типів сім'ї

Тип сім'ї	Значення
Бездітна сім'я	Проблема: відновлення здатності членів подружжя мати дітей або пошук прийомної дитини.
Багатодітна сім'я	Це сім'я, де виховується і проживає троє і більше дітей. Проблеми такої сім'ї: бідність, нестабільність статусу у суспільній свідомості, соціально-рольова нестабільність у сім'ї, наявність споживацьких життєвих установок.
Молода сім'я	Тут пріоритетною сферою уваги соціальної роботи можуть бути – міжособистісна адаптація подружжя, розподіл ролей і функцій, труднощі початкового виховання дітей.
Неповна сім'я	Проблема адаптації до нового статусу в соціумі, проблеми у вихованні дітей через відсутність когось із батьків.
Первинна сім'я	Основною ознакою є перерозподіл ролей обов'язків у сім'ї у зв'язку з появою дитини.
Вторинна сім'я	Сім'я, створена повторно обома чи одним з подружжя - для неї характерні такі проблеми: згасання подружніх почуттів, виховання дітей, а також типова побудова взаємин зі старою і новою сім'єю, адаптація дітей до нових батьків.
Позашлюбна сім'я	Проблема: неоформлені законодавчо стосунки позначаються на обов'язках щодо членів сім'ї, стосунках з мікросередовищем, відсутність чітких уявлень про майбутнє сім'ї.
Сім'я де є засуджені батьки, інші члени сім'ї	Проблема: незадоволеність дітей відсутністю батька, ставлення матері до відсутнього батька, яке вона переносить на дитину, негативне ставлення до мікросередовища до такої сім'ї, насильство щодо дітей у сім'ї.

Анкета
для фахівців соціальної роботи БФ «СОС Дитяче містечко»

Мета: визначити рівень ефективності соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, виявити труднощі, з якими стикаються фахівці, та оцінити потреби у професійній підтримці.

Інструкція: анкета анонімна. Виберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій думці, або запишіть власну.

1. Ваш стаж роботи у сфері соціальної підтримки:

- ☐ до 3 років
- ☐ 3–7 років
- ☐ понад 7 років

2. Посада, яку Ви обіймаєте:

- ☐ соціальний працівник
- ☐ психолог
- ☐ координатор
- ☐ інше _____

3. Які основні категорії клієнтів Ви супроводжуєте найчастіше?

- ☐ сім'ї з дітьми
- ☐ ВПО
- ☐ малозабезпечені
- ☐ сім'ї у кризі
- ☐ інше

4. Оцініть ефективність соціального супроводу у Вашому підрозділі (1 – найнижча, 5 – найвища):

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

5. Які основні труднощі виникають у Вашій роботі (можна обрати кілька варіантів):

- ☐ надмірне навантаження
- ☐ недостатня мотивація клієнтів
- ☐ емоційне вигорання
- ☐ нестача методичних матеріалів
- ☐ обмеженість ресурсів

6. Які методи соціальної роботи Ви використовуєте найчастіше:

- ☐ кейс-менеджмент
- ☐ сімейне консультування
- ☐ групові тренінги
- ☐ кризове втручання
- ☐ іншерії клієнтів

7. Чи достатньо у Вас ресурсів для якісного супроводу (час, матеріальна база, підтримка колег):

- ☐ так
- ☐ ні
- ☐ частково

8. Чи берете участь у супервізіях, навчаннях або тренінгах для підвищення кваліфікації:

- ☐ регулярно
- ☐ іноді
- ☐ ні

9. Оцініть рівень психологічного навантаження під час роботи:

- ☐ низький
- ☐ середній
- ☐ високий

10. Які зміни, на Вашу думку, допоможуть підвищити ефективність соціального супроводу:

Дякуємо за відповідь!

Анкета
для сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Мета: визначити рівень задоволеності отриманими соціальними послугами, основні потреби, проблеми та очікування сімей, що перебувають під соціальним супроводом.

Інструкція: анкета є анонімною. Виберіть один або кілька варіантів відповіді.

1. Тип сім'ї:

- ☐ повна
- ☐ неповна
- ☐ прийомна
- ☐ родина ВПО
- ☐ інше _____

2. Кількість дітей у сім'ї: ____

3. Основне джерело доходу:

- ☐ постійна робота
- ☐ тимчасова робота
- ☐ державна допомога
- ☐ інше _____

4. Чи має Ваша сім'я постійне житло:

- ☐ власне
- ☐ орендоване
- ☐ тимчасове
- ☐ відсутнє

5. Як Ви оцінюєте матеріальне становище своєї родини:

- ☐ стабільне
- ☐ нестабільне
- ☐ критичне

6. Яку саме допомогу Ви отримуєте від СОС «Дитяче містечко»:

- ☐ матеріальну
- ☐ психологічну
- ☐ освітню
- ☐ юридичну
- ☐ інше _____

7. Оцініть ефективність соціального супроводу (1–5 балів):

- ☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

8. З якими труднощами у вихованні дітей Ви стикаєтесь найчастіше?»

☐ нестача часу через роботу або стрес

☐ відсутність навичок ефективного виховання

☐ поведінкові проблеми дітей

☐ конфлікти між батьками і дітьми

9. Яких видів допомоги, на Вашу думку, не вистачає:

☐ матеріальної

☐ психологічної

☐ допомоги з працевлаштування

☐ освітніх послуг

☐ інше _____

10. Ваші побажання щодо покращення роботи фахівців:

Дякуємо за відповідь!

Додаток Г

**Експертна анкета
для оцінювання ефективності авторської програми соціального
супроводу «Разом заради стабільності»**

Мета: отримати оцінку фахівців соціальної сфери, психологів, науковців і представників недержавних організацій щодо ефективності, інноваційності та практичної значущості авторської програми соціального супроводу сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Інструкція: анкета анонімна. Просимо оцінити кожен критерій за п'ятибальною шкалою, де 1 – «мінімально виражено», а 5 – «дуже високий рівень». Після заповнення, за бажанням, дайте короткі письмові коментарі.

I. Оцінювання програми за ключовими критеріями

	Критерій				
1.	Соціальна актуальність програми				
2.	Інноваційність підходів і методів				
3.	Практична значущість та доцільність реалізації				
4.	Реалістичність і можливість упровадження				
5.	Потенціал масштабування на інші громади				

II. Відкриті запитання

1. На Вашу думку, які сильні сторони має програма «Разом заради стабільності»? _____

2. Які аспекти потребують доопрацювання або удосконалення? _____

3. Наскільки, на Вашу думку, програма відповідає сучасним потребам сімей у СЖО?

☐ повністю відповідає

☐ частково

☐ не відповідає

4. Чи рекомендуєте Ви впровадження програми у практику соціальної роботи в громадах?

☐ так

☐ ні

☐ важко відповісти

5. Ваші додаткові коментарі або побажання _____